

Forskningspolitikk

Fagbladet for forskning,
høyere utdanning og innovasjon

Om penger
til forskning

Innhold

- 4** Europa og konkurransevne: «Må få meir ut av mindre»
KJERSTIN GJENGEDAL
- 6** Vil Norge være rigget for å håndtere EUs fond for konkurransekraft?
CARINA HUNDHAMMER
- 8** Åtte år med forskningsentrene OSIRIS og R-QUEST
PER KOCH
- 10** 4 ugers forskningspolitikk i Danmark
LISE DEGN OG THOMAS HOLDE SKINNERUP
- 12** HK-dir: Vil gjøre utdanning tilgjengelig for alle - hele livet
LISBET JÆRE
- 16** **Debatt:** Full mobilisering for profesjonsutdanningene - med konsekvenser for kvaliteten?
TEA DYRED PEDERSEN
- 18** Hvis tverrfaglighet er målet, hva kan virkemiddelet være?
CAROLINE KARLSSON OG HUGO ANDRE MOWINCKEL NILSEN
- 20** Dilemmaer og utfordringer i vurdering av forskningssøknader
LIV LANGFELDT
- 24** Det norske statsbudsjettet 2025 gir en nedgang i bevilgningene til FoU
EGIL KALLERUD, ESPEN SOLBERG OG BO SARPEBAKKEN
- 26** Hva betyr omleggingen til bruttobudsjettering i Forskningsrådet?
EGIL KALLERUD OG ESPEN SOLBERG
- 28** **Debatt:** Så åpent som mulig og så lukket som nødvendig
PER KOCH
- 30** Oppdragsforskning - mer enn et marked
ESPEN SOLBERG OG VERA SCHWACH
- 34** Universitetet i Oslo satser stort på innovasjon
PER MORTEN SANDSET
- 36** **Statistikk:** Slutt på vekst i offentlig FoU-aktivitet?
KRISTOFFER RØRSTAD, KAJA WENDT OG OLE WIIG
- 38** **Bøker:** En grundig gjennomgang av den norske studentbevegelsens historie
ASLAUG LOUISE SLETTE
- 40** Bedre tekst for bedre læring
PER M. KOCH

Foto: Suzi Media Production

Foto: USN

Foto: Peter Marik

Foto: Paul S. Amundsen NTB

Slik kan Norge løse innovasjonskrisen

Bente Torstensen, Nofima
fpol.no/nofima

ForskningSpolitikk

Nr. 4, 2024, 47. årgang
ISSN 0805-8210 (online)
ISSN 0333-0273 (trykt utg.)

Ansvarlig redaktør: Per M. Koch
E-post: fpol@nifu.no
Redaktør Danmark: Lise Degn
Redaktør Sverige: Mats Benner
Redaksjonssekretær: Inger Henaug
Redaksjonsutvalg:
Magnus Gulbrandsen, Universitetet i Oslo,
Espen Solberg, NIFU,
Sverker Sörlin, KTH i Stockholm,
Tor Paulson, Høgskolen i Innlandet,
Linn Meidell Dybdahl, NMBU
Petra Nilsson-Andersen, Digitaliseringsdirektoratet
Randi Søgner, Forskningsrådet

Design: Helge Thorstvedt
Forside: Lars Fiske
Trykk: RK Gruppen
Opplag: 5200
Redaksjon avsluttet: 04.12.2024

ForskningSpolitikk utgis av NIFU
Nordisk institutt for studier av innovasjon,
forskning og utdanning,
Postadresse: Postboks 2815 Tøyen, 0608 Oslo
Besøksadresse: Økernveien 9, 0653 Oslo
Tlf 22 59 51 00, www.nifu.no

ForskningSpolitikk er medlem av Den Norske
Fagpresses Forening og Norsk tidsskriftforening
og redigeres i tråd med Redaktørplakaten.

ForskningSpolitikk kommer ut fire ganger i året.
Abonnement på papirutgaven er gratis og kan fås
ved henvendelse til fpol@nifu.no, tlf. 986 42 169,
eller du kan fylle ut skjemaet på fpol.no/abonner.

ForskningSpolitikk's hjemmeside:
<http://www.fpol.no>
ForskningSpolitikk utgis med støtte fra
Norges forskningsråd.

ForskningSpolitikk ønsker artikler, kronikker og
debattinnlegg om forskning, høyere utdanning
og innovasjon. Lengde: normalt under 6500 tegn
uten mellomrom. Henvendelse til fpol@nifu.no
eller redaktøren direkte: 92684552.

Draghi-rapporten om forskning og innovasjon

EU-rapporten *The Future of European Competitiveness*,¹ produsert av et team ledet av Italias tidligere statsminister, økonomen Mario Draghi, gir blant annet råd om hvordan Europa kan bruke forskning og utvikling i møtet med de store utfordringene verden står overfor.

Rapportens store tro på at forskning og innovasjon kan hjelpe oss ut av uføret har skapt begeistring i norske forsknings- og innovasjonspolitiske miljøer. Rapporten brukes til å argumentere for mer penger til forskning.

Rapporten inneholder en rekke interessante observasjoner om europeisk økonomi, miljø, samfunn og utfordringer. Problemet er at rapportens snevre samfunnsøkonomiske tilnærming, med et sterkt fokus på konkurransekraft, gjør at vi nok en gang ender opp med en lineær tilnærming til forskning og omstilling.

PER M. KOCH,
redaktør

Rapporten refererer til *the innovation pipeline*. Økt satsing på fremragende forskning vil lede til entreprenørskap og innovasjon, noe som igjen vil gi økonomisk vekst, økt sysselsetting, mer velferd og borgere som har

tillit til det økonomiske systemet rapporten tar som en selvfølge.

Problemet er at denne rammefortellingen har vært med på å skape det uføret vi er oppe i. Det gjelder alt fra en klimakrise drevet frem av en naiv tro på markedets magi til en økt skjevfordeling av vekstens frukter. Det siste har ført til mistillit til systemet, politisk polarisering med økt oppslutning om ekstremister.

Innovasjons-rør-metaforen gir også en feilaktig fremstilling av hvordan innovasjon og læring faktisk finner sted i næringsliv og samfunn og hva de største hindrene for relevant innovasjon er.

Ideen om at Europa bør være en enhetlig størrelse som konkurrerer med Kina og USA, og forestillingen om at Europa sakter akterut i forhold til de andre, dekker til det faktum at det er mange veier til nyskaping og omstilling. Noen veier er preget av forskning, andre av inkrementell innovasjon og andre igjen av relativt enkle læringsprosesser.

De nasjonale og regionale innovasjonssystemene har ulike sterke og svake sider. Som Norge har vist, kan du leve godt av råvarer om du evner å gjøre bruk av ny og avansert teknologi. Lykken ligger ikke nødvendigvis i å ha dominerende IKT-selskaper. USAs økonomi er heller ikke homogen.

USA har flere høyteknologiske selskaper, påpeker Draghi. Mange europeiske selskaper flytter både hovedkvarter og produksjon til USA. Men dette er like mye forårsaket av ulike regimer for reguleringer og beskatning som evnen til å frembringe og bruke avansert teknologi. Å adoptere den amerikanske politikken kan føre til andre problemer som går på tvers av europeiske verdier og mål. Draghi innrømmer da også at dette er tilfellet, men klarer ikke å inkludere denne innsikten i sin forståelse av Europas fordeler og utfordringer.

Produktiviteten må økes, sier Draghi, og gir en god analyse av hvordan økt produktivitet som følger av automatisering, kan føre til sosial utstøting og fattigdom. Men den sosiale velferdspolitikken rapporten anbefaler, er ikke en integrert del av politikken. Den er et tillegg som skal korrigere for de problemene systemet produserer.

Konkurransmetaforen blir derfor for enkel og misvisende. Jeg kan ikke se at Draghi har dokumentert at Europa faktisk har et generelt «innovasjonsunderskudd».

Nå vil nok noen si at min kritikk er feilplassert. Draghi ble bedt om å se på konkurransevnen, og det har han gjort. Men da er det kanskje noe galt med den måten EU-kommisjonen nærmer seg de store utfordringene på. De tar systemet for gitt og ber om råd om hvordan de kan berge det. De ser ikke kritisk på systemet i seg selv.

¹ <https://bit.ly/3ZLxLcQ>

Europa og konkurransevne: «Må få meir ut av mindre»

Vi treng eit nytt og meir systemisk blick på europeisk konkurransevne, meiner EU-ekspertar.

KJERSTIN GJENGEDAL,
for Forskningspolitikk

I september la Mario Draghi, tidlegare sjef for den europeiske sentralbanken og deretter italiensk statsminister, fram sin rapport om europeisk konkurransekraft, på bestilling frå EU-president Ursula von der Leyen.

Rapporten teikna eit dystert bilete av eit Europa som hamnar bakpå i konkurransen med USA og Kina, og er blitt mykje diskutert også i Noreg. Draghi foreslår mellom anna å «lukke innovasjonsgapet» mellom EU og USA ved å satse på avansert teknologi og fjerne reguleringar som kan hindre innovasjon.

– Men ingen stad i rapporten finst det nokon definisjon av konkurransevne, seier Katherine Richardson, professor i biologisk oseanografi ved Københavns Universitet.

Richardson er leiar for EU-kommisjonens *Expert group on the economic and societal impact of research and innovation* (ESIR), ei gruppe av fagpersonar som rådgjev kommisjonen om forskings- og innovasjons-

politikk. Ho er også ein av opphavspersonane bak konseptet om naturens tolegrensar, eit forskingsbasert rammeverk som viser kva grenser for til dømes forureining, klimagassutslepp og tap av biologisk mangfald menneskeleg aktivitet må halde seg innanfor for å unngå katastrofale tippingpunkt.

Definerer konkurransevne

Eit par månader før Draghi, la ESIR fram sin eigen rapport om konkurransekraft og forskingspolitikk¹. I motsetnad til Draghi presenterer dei eit forslag til korleis ein bør definere eit konkurransedyktig EU: som ein føregangsregion når det gjeld å maksimere den samfunnsmessige verdien av å bruke verdas avgrensa naturressursar, og samstundes minimere dei miljømessige og sosiale kostnadane.

Det er god grunn til å byrje å ta omsyn til bruk av materielle ressursar når ein snakkar om konkurransevne, meiner Richardson. Særleg for europearar er dette nærliggande:

– Land som USA og Canada er nye land som framleis lever på naturressursane sine, så det er nokså ukjent for dei å tenkje på ressursrestriksjonar. Medan Europa har ei his-

torie med kolonialisme som var ein funksjon av ressursmangel heime, seier ho.

Ein meir forsiktig omgang med naturressursar handlar ikkje berre om miljø, peikar ho på.

– Eg deltok i eit panel for litt sida der spørsmålet kom opp om kor lenge vi vil greie å overtyde andre land om å halde fram med å sende oss sine naturressursar? Det er ei aukande forståing av at vi må tenkje meir systemisk om konkurransevne i framtida.

Betre liv med mindre fotavtrykk

Også Draghi-rapporten trekk fram avhengigheit av andre lands naturressursar som eit sårbart punkt for Europa, og tek til orde for ein heilskapleg strategi for å sikre tilgang til slike ressursar i framtida. Men der Draghi foreslår å utvikle ein samla europeisk «økonomisk utanrikspolitik» for å sikre kritiske forsyningslinjer, og å opne for meir gruvedrift i europeiske land, legg ESIR-rapporten vekt på ressursproduktivitet, altså korleis ein kan få meir ut av mindre ressursforbruk.

¹ <https://bit.ly/3OkZzz4>

– Alle organismar lever av å bruke ressursane rundt seg, det er det overleving handlar om. I vår definisjon av konkurransevne, er det som står over brøkstreken, velstand og utvikling – eit betre liv. Det tyder ikkje nødvendigvis materiell velstand, men ønsket om å gjere verda til ein betre stad for borna mine. I form av god helse, tid med familien og så bortetter. Det er ein *no-brainer*, seier Richardson.

– Og for at dette skal kunne halde fram inn i det uendelege, så veit vi at ei berekraftig utvikling inneber at forbruket vårt av ressursar ikkje kan vere større enn tilbodet. Og det sosiale handlar om korleis vi deler på dette. Så det som står under brøkstreken, er å etterlate eit mindre fotavtrykk.

Verdsleiande på sirkularitet

Draghi-rapporten er blitt omfamna av både politikarar og forskingspolitiske aktørar her heime, av varierende grunnar. Røyster som

“I september la Mario Draghi, tidlegare sjef for den europeiske sentralbanken og deretter italiensk statsminister, fram sin rapport om europeisk konkurransekraft”

UiO-reaktor Svein Stølen og forskingsrådsdirektør Mari Sundli Tveit har applaudert rapportens oppmoding om å satse meir på framifrå og banebrytande forskning og innovasjon.

Sylvi Listhaug frå Framstegspartiet og Ola Borten Moe frå Senterpartiet brukte på si side, i ein kronikk på NRK, rapporten til å argumentere for ein mindre ambisiøs klimapolitikk og svakare regulering av næringslivet.

Ekspertane i ESIR peikar i sin rapport på at tradisjonelle inngangar til europeisk konkurransevne, som produktivitetsvekst eller ønsket om å vere marknadsleiande på grøne teknologiar, ikkje er tilstrekkeleg dersom ein legg deira foreslåtte definisjon av konkurransevne til grunn.

Ei meir systemisk tilnærming krev først og fremst at auka ressursproduktivitet må bli ei hovudmålsetting for forskings- og innovasjonspolitikken, skriv dei. Europa kan utnytte sin relative ressursmangel til å bli verdsleiande på ressurseffektivitet og sirkulærøkonomi.

– Det handlar om to ting, seier Richardson.

– For det første må vi redusere eller eliminere avfallsproduksjon. Det må koste å produsere avfall, for i dag er det ein eksternalitet som vi ikkje betalar for. Og for det andre må vi bruke avgrensa ressursar på ein slik måte at det ikkje kjem i konflikt med andre ressursar. Vi veit til dømes at fosfor er ein avgrensa ressurs. Vi kan ikkje produsere meir av det, difor må vi bruke det så effektivt vi kan, og resirkulere det. Tenkjer vi slik om ressursane våre, kan vi ha ein konkurranseydktig økonomi i framtida.

Den sosiale dimensjonen

Samstundes må konkurransevne ha ein sosial dimensjon: Europa må vere ein attraktiv stad både å arbeide og å leve.

– Det er mange ting vi har mykje av, men som ikkje er synlege når vi måler oss sjølve mot USA eller Kina, seier Richardson.

– Mange tilsette i multinasjonale selskap likar å jobbe ein stad der dei ikkje blir plaga av luftforureining, eller der borna ikkje må øve på korleis dei skal oppføre seg under ei skuleskyting. Slike ting tel ikkje når ein diskuterer konkurransevne i dag.

Difor peikar ESIR-rapporten på at digital innovasjon bør koplatt til innovasjon i menneskesentrert teknologi som kan gje opphav til gode, lokale arbeidsplassar, ein føresetnad for sosialt samhald.

Med planetens tolegrenser som ramme,

legg ekspertane i ESIR vekt på at Europas komparative fortrinn må utnyttast på ein slik måte at internasjonale handelspartnarar også kan bli betre rusta til å nå sine egne mål for berekraftig utvikling: Målet må vere vinn-vinn, ikkje eit nullsumspel.

– Eg trur vi er inne i ei transformativ tid på line med då Darwin fekk oss til å innsjå at mennesket er ein organisme akkurat som andre livsformer. No er vi i ferd med å innsjå at ikkje berre er vi natur, men vi er ein del av eit økosystem, og dersom vi ikkje respekterer det, er vi i trøbbel, seier Richardson.

Difor kjem vi ikkje utanom å regulere våre interaksjonar med omgjevnadene, meiner ho.

Planetens som ramme

– Menneska innsåg etter kvart at ein ikkje kan drite i drikkevatnet. No forstår vi at vi treng å regulere dette på globalt nivå. Dessverre tek ikkje dei økonomiske modellane hensyn til det: Vi ser ikkje naturmangfaldet som går tapt i Malaysia for å skaffe fôr til grisane som blir produsert i Danmark. Vi latar som om det er eksternalitetar. Men ser ein planeten under eitt, finst det ingen eksternalitetar. No byrjar fleire å forstå kor viktig det er med systemtenking.

Slike tankar finn ein ikkje att hos Draghi. Hans rapport gjev eit nikk til utsleppsfrie teknologiar som ei mogleg kjelde til økonomisk vekst, men elles er planetens tolegrenser fråverande i Draghis tilnærming til konkurransevne.

Men Richardson fortel at ho stadig oftare høyrer folk seie at vi ikkje kan forvente at vår vekst skal halde fram med å vere basert på innhenting av ressursar frå andre stader.

– Difor treng vi nye indikatorar på konkurransevne. Det held ikkje lenger å berre samanlikne bruttonasjonalprodukt kvart år, seier ho.

KANSKJE ER IKKJE SVARET PÅ EUROPAS PROBLEM Å SIKRE SEG RÅVARER FRÅ ANDRE LAND, HER REPRESENTERT VED PLATINAPRODUKSJON I SØR-AFRIKA.

Vil Norge være rigget for å håndtere EUs fond for konkurransekraft?

Diskusjonene og rapportene som skal danne grunnlaget for EUs neste periode for finansiering av forskning og innovasjon, er i full gang. Hvis EU-kommisjonens ønske om et superfond for forskning blir virkelighet og EU øker ambisjonene om synergier med andre finansielle kilder, vil Norge være i stand til å delta?

CARINA HUNDHAMMER, direktør for samfunns- og næringslivskontakt ved Det matematiske-naturvitenskapelige fakultet, UiO

Forskning og innovasjon i sentrum for omstilling

Det henvises til mange rapporter nå om dagen, vi har både Draghi-rapporten,¹ Heitor-rapporten² og EU-kommisjonens egen rapport Europe's Choice³. Det de har til felles, er at de peker på at Europa må øke sin konkurransekraft og løse samfunnsutfordringer for fremtiden, og det haster.

I Heitor-rapporten er budskapet tydelig på at Europa må styrke sin forsknings- og innovasjonskapasitet for å kunne være mer globalt konkurransedyktig, ivareta sikkerheten og bli mer bærekraftig, noe som til sammen skal gi et sterkt Europa.

Heitor-rapporten kommer også med flere strategiske anbefalinger for neste rammeprogram for forskning og innovasjon (FP10). Dette inkluderer å øke budsjettet betraktelig, forenkle administrasjonsprosessene for aktørene, forbedre samarbeid på tvers av land og sektorer og sikre at Europa kan dra nytte av internasjonalt samarbeid. Alt dette skal skje samtidig med at man håndterer risikoer knyttet til slike samarbeid.

Heitor-rapporten trekker blant annet frem fire knagger for hvordan EUs nåværende rammeprogram for forskning og innovasjon (FP9) har vist merverdi og bør styrkes i den videre porteføljen i FP10, gjennom: 1) Fremragende konkurransekraft, 2) industriell konkurransekraft, 3) samfunnsutfordringer og 4) et sterkt forsknings- og innovasjonsøkosystem.

EU signaliserer at forskning og innovasjon må bli mer synliggjort og brukt som driver for økt konkurransekraft. Dette sva-

rer vel ikke helt til den polemikken vi ser i den norske forskningspolitikken om dagen. Er Norge klar for å forhandle om å kunne være med videre som et assosiert land?

Vi trenger en «fullflex» billett på europeisk tivoliet

Norge har betalt seg inn i 11 av EUs sektorprogrammer i den nåværende budsjettperioden 2021—2027. Når Norge betaler seg inn i EU-kommisjonens ulike sektorprogrammer, må vi velge hva vi ønsker å delta i. Siden vi ikke er medlem av EU, får vi ikke automatisk tilgang til hele programporteføljen til EU og kan ikke hente ut synergier på samme måte som et medlemsland. Vi må ta noen valg.

Når det gjelder de programmene vi har investert i, har vi ikke fått til en helhetlig til-

grammet og vedtok at dette skal være et samarbeidsprogram mellom EU og nasjonale myndigheter. EU betaler 50 prosent av prosjektkostnadene mot at de nasjonale myndighetene også stiller med nasjonale midler og betaler sin andel av prosjektkostnadene.

I Norge valgte myndighetene å være med og betale seg inn i selve programmet, altså billetten inn på tivoliet, men satte ikke av penger til den nasjonale billetten for karusellene. Dermed får vi ikke hentet ut effekten av det vi har betalt oss inn i.

Nå skal EU legge grunnlaget for neste budsjett- og programperiode som går fra 2028 og 7 år fremover. Hvis de lager et stort fond der mange programmer skal ses i sammenheng, vil den norske regjeringen tenke helhetlig og investere i en fullflex-billett?

“EU signaliserer at forskning og innovasjon må bli mer synliggjort og brukt som driver for økt konkurransekraft”

nærming. I inneværende budsjett- og programperiode har flere sammenlignet norsk deltagelse i EUs sektorprogrammer med kjøp av en billett til et tivoli. Med dette menes at vi har kjøpt inngangsbilletten til tivoliet, men fullflex-billetten vi trenger for å kunne kjøre karusell eller berg- og dalbane, har vi glemt å ordne. Så selv om vi har betalt for inngangen, får vi ikke alltid være med.

Grunnen er egentlig like enkel som den er komplisert. La oss se på Digital Europe, et sektorprogram Norge har betalt kontingenten til. Dette er et program for å gjøre bruk av forskningen som er utviklet i Horisont 2020 eller tidligere, en brobygger over til anvendelse i næringslivet. For å få til denne koblingen, etablerte EU Digital Europe-pro-

Er Norge rigget for et stort felles fond for forskning og innovasjon?

EU-kommisjonen har foreslått å etablere et stort fond de kaller et konkurransekraftfond, der åtte sektorprogrammer, inkludert alle pilarene i Horisont Europa, vil samles under samme budsjett og regelverk for å øke tilgjengeligheten til aktørene. Dette skal ifølge EU-kommisjonen sikre at forskning og innovasjon har trygge rammevilkår i en ustabil tid med mange usikre ytre faktorer.

Dette vil gi en trygg og forutsigbar ramme for forskning og innovasjon fra 2028, men den vil også romme en veldig sammensatt portefølje. Det tyske parlamentsmedlemmet Christian Ehler mener at det er risikabelt å sette forskning inn i et konkurransekraftfond, da det er lett å miste

¹ <https://bit.ly/4fCh5eb>

² <https://bit.ly/4fCg31F>

³ <https://bit.ly/3V4YwqJ>

MARIO DRAGHI, TIDLIGERE STATSMINISTER I ITALIA, HAR LEVERT EN RAPPORT OM FORSKNING OG INNOVASJON FOR EUROPEISK VEKST.

DEN SÅKALTE HEITOR-RAPPORTEN SER PÅ HVORDAN FORSKNING OG INNOVASJON KAN STYRKE EUROPAS KONKURRANSEEVNE.

forskningens betydning av syne. Han mener det er viktig å tenke seg om, siden forskning og innovasjon har ulike drivere frem mot ønsket resultat. Hvis forskningen mister sin sentrale plass, er dette et legitimt spørsmål.

For å få mest mulig ut av neste programperiode, påpeker også Heitor-rapporten at det er viktig å se både programmer og finansiering mer i sammenheng og hente ut mer

synergier enn i inneværende periode. Dette gjelder synergiene mellom de ulike sektorprogrammene og andre finansieringsmekanismer som strukturfondet, men også koblingen til medlemsstatenes nasjonale investeringer.

For å sikre mer penger fra European Innovation Council til næringslivet, argumenterer rapporten for at både European Investment Bank og nasjonale pensjonsfond kan være aktuelle investorer. Er Norge som tidligere i posisjon til å kunne forhandle til seg deler av porteføljen?

Det må sikres gode rammevilkår for det norske forskningssystemet

Norge har mange ganger før, helt siden 1994, evaluert og vurdert norsk deltagelse i EUs sektorprogrammer. Hver gang har det dukket opp nye elementer som har gjort det litt mer krevende og dyrere å få til en god pakke for Norge som assosiert land gjennom EØS-avtalen.

Nok en gang ser vi at programmer og budsjett knyttes enda tettere sammen, samtidig som budsjettene totalt blir større og knyttet tettere sammen med andre finansieringsmekanismer vi ikke er en naturlig del av. I forrige periode hadde Norge kun en

plan A og ingen plan B når det gjaldt å finne løsninger der Norge ikke er fullverdig medlem. Nå tror jeg tiden er inne for å ha flere tanker i hodet sammen med både en plan A og en plan B for hvordan Norge skal klare å fortsatt være en aktiv deltager i EUs viktige forsknings- og innovasjonssamarbeid for å øke Europas konkurransekraft.

Kilder:

- Frascati-manualen 2015 <https://bit.ly/492owlZ>
- "Commission prepares to bundle all research and innovation money into competitiveness fund" <https://bit.ly/3Z61clr>
- *Align, act, accelerate* <https://bit.ly/4fCg31F>
- Norsk deltagelse i EU-programmer 2021-2027 <https://bit.ly/3OnBVlh>
- *Europe's Choice* <https://bit.ly/3V4Ywql>
- EU funding programmes <https://bit.ly/3AZJoUG>
- "Uncertainty looms over Framework Programme 10, as EU debates its structure" <https://bit.ly/3AYKMHe>
- GPT UiO
- Carina Hundhammer, *Forskningspolitik* 2022-2024 <https://fpol.no/?s=carina-hundhammer>

Åtte år med forsknings- sentrene OSIRIS og R-QUEST

To store sentre for forskning på forskning og innovasjon er i ferd med å avsluttes. Forskningspolitikk ser på OSIRIS og R-QUEST.

FYSIKEREN OG KI-EKSPERTEN INGA STRÛMKE KAN VEL STÅ SOM ET EKSEMPEL PÅ EN FORSKER SOM BIDRAR TIL LÆRINGSARENAER.

PER KOCH,
redaktør

I 2015 opprettet Forskningsrådet et nytt program for forskning på forskning og innovasjon kalt FORINNPOL. Programmet finnes ikke lenger, men satsingen lever videre. I år avsluttes to av de tre sentrene som satsingen har finansiert: R-QUEST og OSIRIS.

På avslutningskonferansen den 8. november presenterte lederne for R-QUEST og OSIRIS sentrale funn fra arbeidet.

OSIRIS om forskningens effekter

Senterleder Magnus Gulbrandsen fra OSIRIS viste til de to vanligste tilnærmingene til forskningens effekter i samfunnet (som er temaet for senterets arbeid).

Den ene er det vi kan kalle styringslogikken, der målet er å øke effektene av forskning i samfunnet ved hjelp av politiske grep. Det andre rasjonale er at man må doku-

mentere at forskningen har effekt, slik at de med makt og innflytelse bruker penger på forskning.

Men, innrømmet Gulbrandsen, dette er ikke de to tilnærmingene som har interessert OSIRIS-forskerne mest. Han understreket at det ikke nødvendigvis er hva *forskerne* gjør som avgjør om forskningen får en effekt, men hva andre der ute i samfunnet gjør eller ikke gjør.

Metaforer

OSIRIS-forskerne avviser den lineære modellen, der forskning leverer forskning til samfunnet, som så leverer innovasjon og løsninger på sentrale problemer. Resultatene blir til i et samspill mellom forskning og samfunn.

Når det er sagt, er en av metaforene Gulbrandsen presenterte, *reservoaret*. Det hender at innovatører og forskere kommer frem til løsninger på problemer ved å gjøre

bruk av eksisterende forskning som har vært utviklet for andre formål.

En annen metafor han presenterte, er *akkumulasjon* eller «stein på stein», der nettverk av personer og institusjoner i fellesskap bidrar til problemløsning og innovasjon basert på egen erfaring, og der ulik forskning kan være komponenter i denne læringen.

Ellers er det ikke alltid slik at forskning kommer med en løsning på et problem, påpekte Gulbrandsen. Likevel kan forskningen være til hjelp, rett og slett fordi den setter oss bedre i stand til å forstå problemet.

En fjerde metafor er det som på godt engelsk kalles *serendipity*, eller lykkelige tilfældigheter. Forskningen gir kunnskap og læring om noe annet enn det som var målsettingen.

¹ <https://bit.ly/3Zb7TWR>

² <https://bit.ly/3CO7mCW>

“Gulbrandsen og Tellmann mener at når det gjelder effektene av forskning, har forskningspolitikken fått for mye oppmerksomhet”

Folks evne til å bruke forskning

I en artikkel i Khrono viser Magnus Gulbrandsen og Silje Tellmann fra OSIRIS til flere faktorer som bidrar til at forskning får effekt:¹

- Absorpsjonskapasitet, det vil si at bedrifter og institusjoner har folk som kan forstå og gjøre bruk av forskning.
- Verdsetting av forskning, i den forstand at brukerne forstår forskningens natur og verdier.
- Modenhet og forskningsmik, der forskningen er pålitelig og relevant og der forskningen kombineres med andre former for læring.
- Praktiske behov, i den forstand at et klart behov er synliggjort og/eller en konkret beslutning er tatt.

Gulbrandsen og Tellmann mener at når det gjelder effektene av forskning, har forskningspolitikken fått for mye oppmerksomhet. Andre politikkområder er minst like viktige.

R-QUEST om forskningskvalitet

I likhet med Gulbrandsen understreket senterleder Liv Langfeldt at det som kanskje er det viktigste bidraget fra senterets forskning, er en langt mer nyansert forståelse av kjernebegrepet. I R-QUESTs tilfelle er det forskningskvalitet.

I en artikkel i Khrono presenterer Liv Langfeldt og Siri Brorstad Borlaug fra R-QUEST et rammeverk for en diskusjon

om forskningskvalitet.² De skiller mellom kvalitetsbegrep som har opphav i ulike forskningsfelt (F-type), og de som kommer fra politikktutvikling og evaluering på tvers av fagfelt (S-type). De skriver:

«Kvalitetsbegrepene innenfor fagfeltene (F-type) er formet i spesialiserte kunnskaps-samfunn, og forankret i kunnskapsbasen og forutsetningene for forskningsfeltet. S-typebegreper utvikles derimot i bredere kontekster med representanter fra forskningens og forskningspolitikken organisasjoner.»

Selv om det er enighet om at forskningen bør være «pålitelig/plausibel/solid», «original/nyskapende» og ha «verdi/nytte for vitenskapen og/eller samfunnet», så er det ikke sikkert alle aktørene legger det samme i disse begrepene, eller at de vektlegger de ulike

dimensjonene like sterkt. Forskere i instituttsektoren er for eksempel mer opptatt av samfunnsnytte enn universitetsforskerne.

Vi ser også implisitte idealer som formes av rent pragmatiske nyttehensyn. Langfeldt og Borlaug viser for eksempel til at unge økonomer har en tendens til å unngå tverrfaglig forskning og emner som er vanskelige å få publisert i sentrale tidsskrifter. De forestillingene om kvalitet som ligger til grunn for rekrutteringspraksis, påvirker med dette forskningen og forskernes forståelse av kvalitet.

I sin presentasjon på avslutningskonferansen understreket Langfeldt betydningen av representasjon i de systemene som brukes til offentlig finansiering av forskning. Konkurransen om midler påvirkes for eksempel av hvem det er som regnes som fagfeller og eksperter og deres verdier.

For mer om dette, se Langfeldts artikkel i dette nummer av Forskningspolitikk. I neste nummer tar vi sikte på å inkludere en artikkel som presenterer mer av OSIRIS' forskning. 📄

Relevante artikler i Forskningspolitikk

Hva vil brukerne av forskning ha? <https://bit.ly/415YP8o>

Ny giv for forskning om forskning og innovasjon <https://bit.ly/3VbD7fB>

Hva er kvalitet i forskning og vitenskap? <https://bit.ly/3CZmmxF>

Høyt siterte forskere har mest samfunnskontakt <https://bit.ly/4eSSAYW>

Kan siteringsindikatorer brukes til å vurdere forskningskvalitet? <https://bit.ly/3CR2Q6D>

Women in science report lower level of access to key resources <https://bit.ly/4eSOVMg>

Kvalitet og relevans i rettsvitenskapen <https://bit.ly/3Z8K1mW>

Kvinnelige forskere blir mindre sitert og mer lest <https://bit.ly/4g966ss>

Se også:

Midterm evaluations of R-QUEST and OSIRIS <https://bit.ly/4ibRxWI>

Avslutningskonferanse den 8. november 2024 <https://bit.ly/3Zb0Z7v>

OSIRIS og R-QUEST

OSIRIS og R-QUEST er to sentre finansiert over Forskningsrådets FORINNPOL-program. Sentrene ble opprettet i 2016, og aktivitetene blir avsluttet i år.

R-QUEST (The Centre for Research Quality and Policy Impact Studies) har hatt som formål å:

- Forstå forskningskvalitet
- Se på rammebetingelsene og driverne for forskningskvalitet
- Se på forskjeller mellom nasjoner og forskningsinstitusjoner
- Se på de effektene forskningskvalitet har på samfunnet
- Se på hvordan forskningspolitikk påvirker kvalitet og relevans

Medlemmer av R-QUEST er NIFU (vert), Universitetet i Oslo, Universitetet i Aarhus, Universitetet i Leiden, Universitetet i Manchester og KTH.

Senterleder er Liv Langfeldt, forsker 1 ved NIFU.

<https://www.r-quest.no/>

OSIRIS (Oslo Institute for Research on the Impact of Science) har som formål å:

- Se på samspillet mellom forskning og samfunn
- Se på de effektene forskning har i samfunnet
- Identifisere faktorer som fremmer eller hemmer bruk av forskning
- Studere variasjon mellom forskningsfelt og bruksområder

- Se på holdninger blant forskere og brukere av forskning
- Studere effektene av politikk og rammebetingelser
- Se på forskning som er lite adressert, herunder oppdragsforskning og forskning i næringslivet

Medlemmer av OSIRIS er TIK-senteret ved Universitetet i Oslo (vert), SSB, Universitetet i Manchester, Fraunhofer ISI og INGENIO ved Det polytekniske universitetet i Valencia.

Senterleder er Magnus Gulbrandsen, professor ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur ved Universitetet i Oslo.

<https://www.sv.uio.no/tik/english/research/centre/osiris/>

4 ugers forskningspolitik i Danmark

'Tis the season to be jolly ... og til at tale om forskningspolitik i Danmark. I denne tid lander nemlig den årlige aftale om fordeling af forskningsreserven – de politisk fordelte forskningsmidler – og dermed kulminationen på de 4 uger hvor forskningspolitikken i Danmark fastlægges. I år er der både mere af det samme – og et par enkelte nybrud. I artiklen diskuterer vi hvad der er op og ned i fordelingen, og hvad man kunne ønske sig i gave til næste års fordeling.

LISE DEGN,
lektor,
Dansk Center for Forskningsanalyse,
Aarhus Universitet

THOMAS HOLDE SKINNERUP,
adjunkt,
Institut for Regnskab, CBS

I Danmark laves der forskningspolitik 4 uger om året. Så simpelt kan det næsten siges efterhånden. I disse 4 uger i oktober forhandles der nemlig om det som i Danmark kaldes forskningsreserven, og som forskningsordførerne for nylig slog fast på DTUs årsmøde om uddannelse og forskning¹, så er disse forhandlinger det eneste reelle forskningspolitiske rum som eksisterer i Danmark i øjeblikket.

Forskningsreserven

Dette forskningspolitiske vakuum har vi tidligere nævnt her i bladet, fx i "Uddannelsesreformerne i Danmark i forskningspolitisk lys"² og "En ny retning for dansk forskningspolitik?"³, men eftersom at forskningsreserven i de seneste år er vokset ganske betragteligt, så er det heller ikke en ubetydelig politisk forhandling, som foregår i disse 4 famøse uger.

Forskningsreserven er en lidt besynderlig størrelse, der fastsættes år for år, og i al sin enkelhed udgør forskellen mellem de faste dele af det statslige forskningsbudget, fx basisbevillinger og diverse tilskud til institutionerne, og 1 procent af det offentlige budget på forskning og udvikling, som er regeringens målsætning.

Pga. en stigning i BNP, er denne restpulje gået fra omkring 8 procent i 2019 til nu 20 procent af det statslige forskningsbudget, og knap 15 procent af det samlede forskningsbudget.

"I Danmark laves der forskningspolitik 4 uger om året"

En række centrale aktører har ytrret kritik både af størrelsen på reserven (se kritik fra Videnskabernes Selskab⁴ og Danmarks Forsknings - og Innovationspolitiske Råd⁵) og af den manglende overordnede retning for prioriteterne (se analyse af Tænkertanken DEA)⁶.

Argumentet er at den manglede kontinuitet og retning mindsker effekten af forskningen. For der er mange munde der skal mættes – og mange politiske mærkesager der skal plejes. Dette giver travlhed i korridorerne hos forskningsordførerne i oktober, og resulterer ofte i mange, mindre puljer⁷ som skal understøtte forskningen indenfor forskellige områder.

I år satte størrelsen på forskningsreserven igen rekord, da i alt 5,55 mia. DKK skulle fordeles. Og et langt stykke af vejen er opskriften den samme som tidligere år; en lang række puljer, særligt med fokus på klima, sikkerhed, life science og sundhed. Herunder også en række meget specifikke puljer som bærer et særligt politisk mærke, fx til forskning i antisemitisme, forskning i stofmisbrug og i fertilitet.

Så umiddelbart ikke noget nyt under solen – og dog. Denne gang indeholder aftalen om forskningsreserven nemlig også et – meget efterspurgt – tilskud til basismidlerne på universiteterne, altså de midler som institutionerne selv råder over.

I aftalen er det specificeret at tilskuddet styrker den frie forskning, da:

"Frie midler styrker universiteternes mulighed for at foretage lange, strategiske forskningsindsatser, som kan give os helt ny og banebrydende viden, der kan vende op og ned på, hvordan vi løser nogle af samfundets helt store problemer. Prioriteringen styrker også universiteternes mulighed for talentudvikling og opretholdelse af et bredt forskningsmæssigt beredskab".

Tilskuddet er på 500 mio. kr. og har vakt

stor begejstring i sektoren. Dog er der tale om et engangstilskud, og en eventuel fortsættelse skal derfor forhandles hvert år som en del af forskningsreserven.

Forskningen, og universiteterne selv, udtrykker ofte et ønske om stabil fremfor voksende finansiering. Der er nok ingen der siger nej til de mange millioner, men måske universiteterne havde foretrukket en mindre, men fast forøgelse af deres basismidler.

Tilskuddet er heller ikke fordelt lige mellem universiteterne. Siden 2012 er nye frie forskningsmidler til universiteterne blevet fordelt efter en resultatmodel, hvor universiteternes allokering af nye midler af-

HVORDAN KAN DANSKE MYNDIGHEDER PRIORITERE FORSKNINGSPOLITIKKEN? BILDE FRA KØBENHAVN.

¹ <https://bit.ly/4oSb5JC>

² <https://bit.ly/4eBE3R3>

³ <https://bit.ly/4fALnxz>

⁴ <https://bit.ly/4fUJbAY>

⁵ <https://bit.ly/4fC6UpQ>

⁶ <https://bit.ly/4oSGPlf>

⁷ <https://bit.ly/3Zhf2G>

⁸ European Credit Transfer and Accumulation System

DENNE GANG INDEHOLDER AFTALEN OM FORSKNINGSRESERVEN ET TILSKUD TIL BASISMIDLERNE PÅ UNIVERSITETERNE. KØBENHAVNS UNIVERSITET.

hænger af deres produktion af ECTS⁸, PhD studerende og forskning samt deres hjemtag af eksterne midler. Men det nye tilskud fordeles efter en anden nøgle, uden at det er klart hvilken – og det ligner at der også her har politiske prioriteter været inde over.

Kort- eller langsigtet styring

Forhandlingerne om forskningsreserven kan altså ses som den reelle udøvelse og formulering af forskningspolitik. Siden 2008 har denne forhandling været rammet ind af FORSK-katalogerne, som har udpeget særlige områder som bør understøttes af forskning, fx klima, sundhed osv.

Den seneste version kaldes FORSK2025, og løber som navnet antyder til 2025. Her efter er der ingen prædefineret ramme for forhandlingerne, hvilket kunne lede til endnu mere fragmentering af reservens midler.

Vi har allerede set at koblingen mellem politiske strategier og finansieringen gen-

“I år satte størrelsen på forskningsreserven igen rekord, da i alt 5,55 mia”

nem forskningsreserven er øget, og brugen af reserven til at øge basismidlerne kunne godt ligne en fortsættelse af dette.

Dette kan på den ene side ses som naturligt, da der – som nævnt flere gange – ikke er ret mange andre muligheder for at bedrive forskningspolitik for politikere i Danmark. Forskningsreserven bliver dermed den eneste arena, hvor forskellige prioriteter kan styrkes.

På den anden side præsenterer dette et potentielt problem for sektoren, da reserven i forvejen bliver lidt en skraldespand af tiltag, så man hvert år kan nå målene. Hvis den institutionelle finansiering kobles til denne politisering, så skaber det en øget budgetusikkerhed, som ikke er gavnlig for planlægning og budgettering.

All we want for Christmas?

Som vi startede ud med, så er det jo sæsonen for glæde og der er ingen tvivl om at danske forskere kan glæde sig over en rekordhøj forskningsreserve, som alt andet lige styrker sektoren.

Vi mener dog stadig, at to juleønsker kunne gøre sæsonen endnu mere glædelig. For det første, at delen af forskningsreserven omlægges til et permanent løft af basismidlerne for de danske universiteter, så disse udgør en større del af universiteternes finansiering fra det offentlige.

Det andet ønske er, at man bruger forskningsreserven som en finansieringskilde til nye forskningspolitiske tiltag for på den måde at gøre forskningspolitik til noget man bedriver hele året rundt, og for at mindske antallet af små, tilfældige puljer der næppe gavner nogen. **G**

HK-dir: Vil gjøre utdanning tilgjengelig for alle - hele livet

HK-dir jobber for at utdanning skal fortsette å understøtte den norske modellen og bidra til likhet og mangfold. Mangel på arbeidskraft og hvordan få til internasjonalt kunnskapssamarbeid i en urolig verden, er blant utfordringene direktoratet bryner seg på.

HK-DIR PÅVIRKER HVERDAGEN TIL NORSKE FORSKERE OG STUDENTER.

LISBET JÆRE,
for Forskningspolitikk

Lurer du på om det er på tide å endre yrke eller skaffe deg noe etterutdanning, og tar du en titt innom karriereveiledning.no? Eller kanskje du kjenner noen som sier de venter spent på svar fra Samordna opptak? Hva med godkjenning av utdanning fra utlandet? Dette – pluss ganske så mye mer – er det Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse, kjent som HK-dir, driver med. Det så dagens lys etter en rekke sammenslåinger i juli 2021, og er dermed en nykommer på organisasjonskartet.

På Oslo-kontoret i Karl Johans gate 7, like ved Arkaden, ønsker direktør Sveinung Skule velkommen.

- Direktoratet ble etablert sommeren 2021. Formålet var å samle flere direktorater, for å se politikken for høyere utdanning og kompetansepolitikk under ett. Slik fikk vi samlet virkemidler, kompetanse, kunnskap og data for å styrke omstillings- evnen i samfunnet.

Han forteller at de tidligere direktoratene hadde hatt litt overlappende arbeidsoppgaver, de trakk i litt ulike retninger, og argumentet var at det ville skape mer oversiktighet om man samlet dem.

Vil løfte kompetansen i hele befolkningen

- Ser du også noen ulemper med sammenslåingen til HK-dir?

- Det var selvfølgelig mye arbeid med å slå oss sammen og fordele arbeidsoppgavene på en ny måte. Fusjoner er krevende. En ulempe er at vår profil ikke er så spiss;

HK-dir kan dermed se svært forskjellig ut, avhengig av hvilket ståsted man har. For ukrainske flyktninger blir vi de som skal godkjenne utdanningen deres, mens en student tenker på oss som Samordna opptak eller nasjonalkontoret for Erasmus+ programmet.

HK-dir ligger under Kunnskapsdepartementet (KD), slik Utdanningsdirektoratet også gjør.

- Utdanningsdirektoratet har ansvaret for grunnopplæring for unge fram til de er ferdig med videregående, så har vi resten – for å si det litt slurvete, sier Skule med et smil.

Er det noe direktøren for HK-dir ikke framstår som, er det slurvete. Derimot er han usedvanlig godt forberedt til å snakke om alt det direktoratet jobber med. Formålet er tredelt:

- løfte og mobilisere kompetansen i befolkningen
- gjøre utdanning, læring og karriereveiledning av høy kvalitet tilgjengelig for alle hele livet
- sikre arbeidslivet tilgang på kompetent arbeidskraft.

Er rådgiver, iverksetter, pådriver og samordner

HK-dir står for 418 årsverk. I tillegg til Bergen,

“HK-dir utvikler et kunnskapsgrunnlag om kompetansebehovene framover”

der hovedkontoret ligger, er direktoratet også til stede i Oslo, Tromsø og Trondheim, og det har et Brussel-kontor sammen med Norges forskningsråd og Innovasjon Norge.

- Hva er hovedsatsingen til Direktoratet for høyere utdanning?

- Vi har et helhetlig sektoransvar, så KD kan gi oss en rekke ulike oppgaver som gjelder universitets- og høyskolesektoren. Våre hovedsatsinger kan knyttes til stikkordene kvalitet og tilgjengelighet – bredt forstått – og til rollene våre som rådgiver, iverksetter, pådriver og samordner.

Direktoratet har ansvar for data, statistikk, analyser og kunnskapsgrunnlag om høyere utdanning. Blant annet utvikler det årlige tilstandsrapporter for universitets- og høyskolesektoren. Rapportene inneholder et vell av data, som departementet bruker flittig i sin styringsdialog med universiteter og høyskoler.

Også når det gjelder informasjon og veiledning om høyere utdanning, sitter HK-dir med ansvar. Direktoratet driver nettportalene utdanning.no og karriereveiledning.no.

Mangel på kompetent arbeidskraft

På spørsmål om hva HK-dir er opptatt av akkurat nå, svarer Skule at knapphet på kompetent arbeidskraft er første punkt på lista.

- Vi fikk akkurat en perspektivmelding som slår fast at knapphet på arbeidskraft

og kompetanse, det er Norges største utfordring. Det har å gjøre med de store samfunnsendringene vi er inne i; alt fra eldrebølge og grønn og digital omstilling til klimaendringer. Den geopolitiske →

situasjonen i en urolig verden spiller også inn. Målet for Norge og Europa er å bli mer selvforsynte og mindre avhengige av land som Kina, samtidig som samarbeidet skal videreutvikles.

HK-dir utvikler et kunnskapsgrunnlag om kompetansebehovene framover. Dette er noe institusjonene har nytte av når de dimensjonerer utdanningene sine.

- Et viktig spørsmål fremover vil sannsynligvis være hvordan forholdet mellom fagskolene og universitetene/høgskolene vil

“Sammen med Forskningsrådet har direktoratet utviklet kunnskapsgrunnlag og retningslinjer for ansvarlig internasjonalt kunnskaps-samarbeid for høgskoler og universiteter”

være når det gjelder å dekke samfunnets kompetansebehov. Vi samler også kunnskap om hvordan andre land arbeider med akkurat denne tematikken.

Samarbeid og internasjonalisering når verden er urolig

Punkt to på lista over hva som opptar HK-dir akkurat nå, er internasjonalt kunnskaps-samarbeid i en mer urolig verden. HK-dir er nasjonalkontoret for Erasmus +, EUs program for utdanning, opplæring, ungdom og idrett. Et viktig ansvarsområde er faglig rådgivning, økonomiske virkemidler og samordning mellom aktører knyttet til internasjonalisering og internasjonalt samarbeid.

- For ikke så lenge siden var målet styrket samarbeid på nær sagt alle områder. Nå må dette balanseres, med tanke på hvordan vi skal beskytte våre interesser og vår kunnskap som kan utnyttes militært.

Sammen med Forskningsrådet har direktoratet utviklet kunnskapsgrunnlag og retningslinjer for ansvarlig internasjonalt kunnskapssamarbeid for høgskoler og universiteter, noe som skal hjelpe institusjonene med å navigere i dette litt vanskelige farvannet.

Utdanning skal understøtte den norske modellen

Han lister opp kvalitet, mangfold og kapasitet som det tredje punktet.

- Utdanningen skal ha høy kvalitet og være tilgjengelig for alle, i alle aldre, på ulike steder i landet. Og den skal understøtte den norske modellen, bidra til sosial mobilitet, sikre mangfold og være inkluderende – det er nøkkelord vi er opptatt av.

Direktoratet skal overta Studiebarometeret fra NOKUT fra 2025. Dette er den stør-

ste landsdekkende studentundersøkelsen, der studenter blir bedt om å svare på hva de mener om studieprogrammene sine.

Bekymret for mer juks

HK-dir har fått et bredt ansvar på det juridiske området. Direktoratet omfatter sekretariatet i Felles klagenemnd som behandler klagesaker universiteter har overfor studenter, blant annet når det gjelder fusk.

- Vi forbereder alle sakene som skal opp i nemnda. Det har vært en stor økning i sa-

ker når det gjelder fusk, først og fremst på grunn av pandemien og hjemmeeeksa-men. Vi er også bekymret for at kunstig intelligens (KI) kan føre til mer fusk, det er den negative siden av KI.

Hvordan skal vi legge opp utdanning for et arbeidsliv der KI er tilgjengelig, noe som fører til endringer i arbeidsoppgavene for en rekke yrkesgrupper? Skule mener dette er et punkt som må komme høyere opp på den nasjonale agendaen, og at vi bør være mer framoverlent.

Stort forventningspress på sektoren

Hva er de store utfordringene i høyere utdanning akkurat nå? Skule poengterer at høyere utdanning og forskning påvirkes av de store globale trendene: demografisk utvikling, klimaendringer og behovet for et grønt skifte, teknologiutvikling, KI og geopolitiske spenninger og konflikter.

- Etter en sammenhengende vekstperiode siden 1950-tallet, har den politiske ledelsen signalisert slutt på veksten, og vi står også overfor kutt. Ungdomskullene vil være fallende i store deler av landet i årene framover. I denne situasjonen må institusjonene prioritere og kanskje dimensjonere utdanningstilbudene sine annerledes. I store institusjoner med ulike fagmiljøer og kulturer er dette både smertefullt og krevende, sier Skule.

Samtidig er forventningene til universitetene og høgskolene større enn noen gang før. Det forventes at de skal bli mer fleksible,

utvikle nye studietilbud og nå fram med utdanning til folk der de bor, hele livet.

- Det er krevende å skulle tilby høy kvalitet i flere formater, på ulike steder, til en stadig mer mangfoldig studentgruppe, sier Skule.

Den store digitaliseringsutfordringen

- «Vi skal bidra til digital omstilling av universitets- og høyskolesektoren», står det på nettsiden deres. Fortell litt om dette arbeidet.

- Vi har ansvaret for å følge opp strategi og handlingsplan for digital omstilling i universitets- og høyskolesektoren. Dette er en oppgave vi løser gjennom flere ulike roller; både som faglig rådgiver, samordner og pådriver for digital omstilling. Vi gjør blant annet tilstandskartlegginger i sektoren, og arrangerer konferanser.

Tidligere hadde man stimulerings- og utviklingsmidler for å støtte økt bruk av digitale verktøy for undervisning, læring og vurdering. Ansvaret for å finansiere slike tiltak ligger nå på institusjonene.

- Vi gjorde en kartlegging av den digitale tilstanden ved universiteter og høgskoler i 2023. Den viser at det er iverksatt flere digitaliseringstiltak som bidrar til å effektivisere og forbedre virksomhetene. Samtidig er det store forskjeller og variasjoner i hvor langt arbeidet har kommet.

En uheldig side ved digitaliseringen er at det høye tempoet og omfanget, som når det skal innføres nye store fellestjenester, skaper et press på institusjonene.

Skule synes det er viktig å nevne at de også jobber med universell utforming, læringsmiljø og inkludering.

- Undersøkelser viser at psykiske problemer blant studentene har økt. Det er mange fordeler med at utdanning blir tilgjengelig på digitale flater, men det er ikke nødvendigvis en fordel for dem som blir sittende alene på hybelen. Det må tilrettelegges for samarbeid og møteplasser på studiestedene, og for aktiv bruk av campus.

Studentene føler seg hørt

Hva mener andre om HK-dir? Forskningspolitikk har tatt en telefon til tre ulike organisasjoner.

At studentene involveres når viktige beslutninger skal tas, er viktig for Norsk studentorganisasjon (NSO). Leder Kaja Ingdal Hovdenak mener at her skårer HK-dir høyt.

- Vi har et godt samarbeid med dem på

“- Vi har ansvaret for å følge opp strategi og handlingsplan for digital omstilling i universitets- og høyskolesektoren”

Foto: L. Ujere

GENERALSEKRETÆR I UNIVERSITETS- OG HØGSKOLERÅDET NINA SANDBERG MENER UHR OG HK-DIR ARBEIDER PÅ DET SAMME OMRÅDET, MEN MED ULIKT ANSVAR OG ULIKE OPPGAVER.

Foto: Benjamin A. Ward OsloMet

REKTOR CHRISTEN KROGH VED OSLOMET PÅPEKER AT DE GRUNNLEGGENDE TJENESTENE HK-DIR TILBYR, ER HELT NØDVENDIGE FOR AT SEKTOREN SKAL FUNGERE.

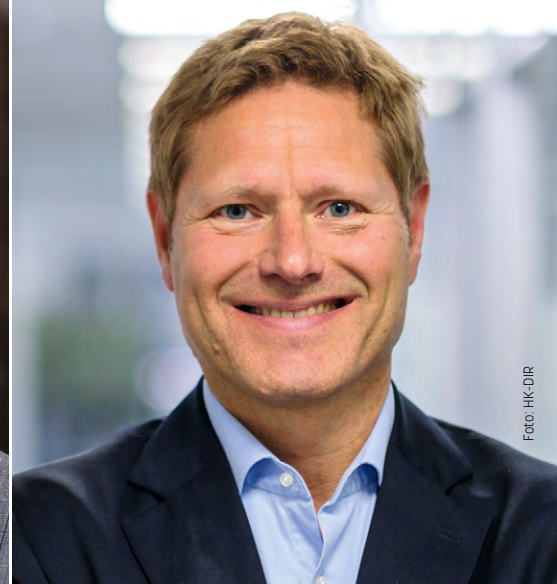

Foto: HK-DIR

UTDANNINGSDIREKTORATET HAR ANSVARET FOR GRUNNOPPLÆRING FOR UNGE FRAM TIL DE ER FERDIG MED VIDERE GÅENDE, OG SÅ HAR VI RESTEN, SIER SVEINUNG SKULE.

“- Vi er generelt opptatt av koblingen mellom forskning og høyere utdanning, og etter vårt syn kan ikke systemene for forskning og utdanning sees hver for seg og uavhengig av hverandre”

flere områder. Vi får alltid satt opp et møte om det vi ønsker å diskutere. De er absolutt lydhøre og inkluderende, sier Hovdenak.

Blant temaene som studentorganisasjonen samarbeider med HK-dir om, er universell utforming og tilrettelegging for funksjonsnedsatte studenter, Erasmus + og Samordna opptak.

- Nå har Studiebarometeret blitt flyttet over til HK-dir. Det er veldig viktig for oss å ha tett kontakt om det og kunne komme med innspill, sier Hovdenak.

- Helt grunnleggende for oss

Hva betyr HK-dir for et universitet som OsloMet? Rektor Christen Krogh kommer med noen betraktninger:

- De har mange sentrale tjenester for vår sektor, fra en rapporteringsfunksjon som vi forholder oss til, til Samordna opptak. Vi følger med på rapportene og analysene fra HK-dir. Spesielt interessante er analysene om framtidens kompetansebehov og de utfordringene vår sektor står overfor.

Han påpeker at de grunnleggende tjenestene HK-dir tilbyr, er helt nødvendige for at sektoren skal fungere.

- Direktoratet spiller også en viktig rolle ved å være rådgiver for Kunnskapsdepartementet og andre om hvordan utviklingen i sektoren bør være.

1 september var OsloMet medarrangør

for en årlig konferanse for høyere utdanning som HK-dir arrangerer. Den handlet om hvordan kvalitet og tilgjengelighet kan bidra til å møte fremtidens behov.

Bredt og godt samarbeid

Ikke langt unna HK-dirs kontor i Oslo holder Universitets- og høgskolerådet (UHR) til.

Generalsekretær Nina Sandberg beskriver HK-dir som en organisasjon som jobber på mange av de samme områdene som UHR, men de to organisasjonene har ulikt ansvar og ulike oppgaver. Arbeidsdelingen er viktig, ettersom direktoratet er et forvaltningsorgan, mens UHR er en interesseorganisasjon for høgskolene og universitetene.

- Vi har mye med HK-dir å gjøre, og vi jobber for å fremme det samme overordnede formålet; kunnskap som drivkraft for bærekraft og en bedre framtid. Hun sier at samarbeidet er godt, og det gjelder mange ulike områder: både utdannings- og kompetansebehov, livslang læring, dimensjonering av utdanning, forskning, regelverk og internasjonalisering – og mye mer.

- De er observatører i våre strategiske enheter, og vi samarbeider med dem om å holde ulike arrangementer og konferanser, sier Sandberg.

Ingen av de tre Forskningspolitikk har snakket med, ønsker å kommentere sammenslåingen i 2021.

Sterkere sammenheng mellom forskning og utdanning

Lista over tema en kunne tatt opp i forbindelse med HK-dir, er nærmest uendelig. Siste tema ut er: Hva gjør HK-dir når det gjelder forskning? Et viktig prinsipp er å jobbe for å styrke sammenhengen mellom forskning og utdanning, påpeker Skule.

- Vi er generelt opptatt av koblingen mellom forskning og høyere utdanning, og etter vårt syn kan ikke systemene for forskning og utdanning sees hver for seg og uavhengig av hverandre.

- Høyere utdanning skal være forskningsnær, og gjennom utdanningsvirksomheten er det potensial for at forskningen og forskningsresultatene blir tatt raskt i bruk. Høyere utdanning er også avgjørende for å utdanne framtidens forskere, fortsetter Skule.

Direktoratet har et pådriver- og samordningsansvar for deling av data og for felles tjenester knyttet til forskning. Eksempler er drift av Kanalregisteret, der forskerne finner oversikt over hvilke publiseringskanaler som regnes som vitenskapelige, hvilket nivå de er på og Norsk publiseringsindikator (NPI).

- Vi har lenge jobbet sammen med Forskningsrådet for å få bedre koblinger i virkemiddelapparatet og har lyktes best med dette på det internasjonale området, både med tanke på EU-programmene og ikke minst satsingene knyttet til Panoramastrategien.

Panoramastrategien (2021–2027) er regjeringens strategi for samarbeid med åtte land: Brasil, Canada, India, Japan, Kina, Sør-Afrika, Sør-Korea og USA. Dette er land utenfor EU som har strategisk betydning for kunnskapssektoren. Russland var med inn til invasjonen av Ukraina. **G**

Full mobilisering for profesjonsutdanningene – med konsekvenser for kvaliteten?

I april la Kunnskapsdepartementet frem Meld. St. 19 (2023–2024) *Profesjonsnære utdanningar over heile landet*¹. Budskapet er at det skal utdannes flere profesjonsutøvere som kan ivareta våre sentrale velferdsyrker, og at dette skal skje ved å utvide søkergrunnlaget til utdanningene med ulike grep.

TEA DYRED PEDERSEN,
forsker 2, NIFU

Det er verdt å merke seg at regjeringen mener at «det er lite som tyder på at det er store utfordringer i kvaliteten i profesjonsutdanningene» (s. 8). Likevel synes det, paradoksalt nok, å være god grunn til å bekymre seg for nettopp kvaliteten i utdanningene som konsekvens av meldingens sentrale tiltak. Ikke minst fordi mange UH-institusjoner i løpet av høsten har meldt fra om at de står i en vanskelig økonomisk situasjon med kutt, oppsigelser og nedlegginger av studieprogrammer.

Slik jeg ser det, er det særlig to av meldingens tiltak som bidrar til å sette kvaliteten i profesjonsutdanningene under press: å øke tilgjengeligheten *geografisk* og *akademisk*. Førstnevnte tiltak består i å utvide de fleksible og desentraliserte utdanningstilbudene, det sistnevnte i å endre adgangskravene for opptak.

Økt geografisk tilgjengelighet – økt konkurranse om de samme studentene?

Med disse to tiltakene legger meldingen med

“I vår undersøkelse var det flere som fortalte at man i dagens situasjon reelt nærmer seg et punkt hvor institusjonen er nødt til å satse på det fleksible tilbudet og nedlegge campustilbudet”

andre ord opp til «full mobilisering» for profesjonsutdanningene. Problembeskrivelsen er klar og tydelig:

«Utdanningene skal være profesjonsnære, men dei skal også vere nære folk. For å løyse utfordringane samfunnet står overfor, må vi ta heile landet i bruk. Det gjeld ikkje berre geografisk, alle i landet må få bruke

evnene sine. I Noreg er det om lag 700 000 i arbeidsfør alder som ikkje er i arbeid eller utdanning. Vi treng fleksible og desentraliserte utdanningar som gir folk ein sjanse til å bli det dei drøymmer om, sjølv om dei har lån på hus og bil, må hente barn i barnehagen og må måke snø for bestemor» (s. 8).

Sammen med kollegaer på NIFU har jeg forsket på nettopp fleksible og desentraliserte profesjonsutdanninger². Jeg er likevel ikke kjent med forskning som sier noe om hvorvidt snømåking utgjør en barriere for å ta utdanning.

Det stemmer at omfanget av huslige forpliktelse kan være en reell utfordring for studentene som er i den tradisjonelle målgruppen for fleksible tilbud. Imidlertid ser vi i disse årene en ganske stor vekst i både antall og typen av studenter som tiltrekkes av fleksible og/eller desentraliserte profesjonsutdanninger, også blant førstegangsstudentene. Samtidig sliter mange av de ordinære, campusbaserte tilbudene med å få nok søkere. Umiddelbart kan det derfor virke logisk å øke omfanget av fleksible tilbud.

Problemet er bare at det er veldig ressurskrevende å drifte og sikre god kvalitet i fleksible profesjonsutdanninger, og at disse tilbudene til en viss grad konkurrerer med

og studenter på noen få samlinger i semestret, eller på nett. Det betyr ikke at det er umulig å ivareta utviklingen av studentenes profesjonsidentitet på en god måte. Men det stiller utvilsomt nye krav til etablerte praksiser å sikre dette. I tillegg koster det.

Vi har ikke grunn til å tro at det i seg selv er problemer med kvaliteten i disse utdanningene. Det som er bekymringsverdig, er om ressurser flyttes fra de ordinære campustilbudene til de fleksible tilbudene for å opprettholde kvaliteten.

I vår undersøkelse var det flere som fortalte at man i dagens situasjon reelt nærmer seg et punkt hvor institusjonen er nødt til å satse på det fleksible tilbudet og nedlegge campustilbudet. Regjeringens ambisjoner om flere fleksible/desentraliserte profesjonsutdanninger kan dermed potensielt få store konsekvenser – ikke bare for kvaliteten i eksisterende campustilbud, men for selve deres eksistens.

Avvikling av særskilte karakterkrav og krav om kompensatoriske tiltak

Hittil har sykepleier- og lærerutdanningene vært de eneste utdanningene i Norge med særskilte nasjonale karakterkrav for å komme inn. I *Opptaksmeldingen*³ som ble lagt frem samme dag som profesjonsmeldingen, ble det foreslått å senke adgangskravene til sykepleier- og lærerutdanningene. Regjeringen fikk gjennomslag for å *avvikle* karakterkravene for sykepleierutdanningene, og *bevare* dem for lærerutdanningene.

Men samtidig innførte man en ordning der de lærerutdanningene som ønsker det, kan søke om dispensasjon fra karakterkravene. I praksis er det dermed tale om en form for avvikling. Hvem vil vel stå utenfor konkurransen om studenter, hvis alle andre har dispensasjon?

I begge utdanninger ble særskilte karakterkrav i sin tid innført med argument om at det ville øke gjennomføringen og heve kvaliteten i utdanningene. At avviklingen av kravene kan få konsekvenser for utdanningskvaliteten, synes derfor åpenlyst, selv om

MED PROFESJONSMELDINGEN SYNES REGJERINGEN Å HA GÅTT GLIPP AV EN MULIGHET TIL Å LØFTE PROFESJONS-
UTDANNINGENE, SKRIVER TEA DYRED PEDERSEN.

lærestedene trolig vil jobbe hardt for å sikre at dette ikke skjer.

Utfordringen er at regjeringen forventer at lærestedene ivaretar *intensjonen bak karakterkravet* – uten at det følger med ekstra ressurser til lærestedenes arbeid med ulike kompensatoriske tiltak for å løfte studenter med svake karakterer.

For eksempel forsterkes oppfølging av studentene tilpasset deres behov. Forventningene til «kompensatoriske kvalitetstiltak» kombinert med dagens økonomiske situasjon i sektoren, synes dermed å innebære en stor risiko for at lærestedene må omfordele ressursene i de eksisterende tilbud. Som med utvidelsen av fleksible og desentraliserte tilbud, kan dette bidra til å sette den generelle utdanningskvaliteten under press.

¹ Meld. St. 19 (2023–2024) <https://bit.ly/3YWGxnp>

² Kvalitet i fleksible og desentraliserte profesjonsutdanninger <https://bit.ly/3Ogvosz>

³ Meld. St. 20 (2023–2024) <https://bit.ly/3V17SUi>

⁴ Fleire vil bli sjukepleiarar og lærarar | HK-dir <https://bit.ly/3YPOiLS>

Fleire inn – flere ut? En rekrutteringsmelding med konsekvenser for kvaliteten
HK-dir har nettopp offentliggjort årets tall for studentenes oppmøte ved studiestart.

“Regjeringen fikk gjennomslag for å avvikle karakterkravene for sykepleierutdanningene, og bevare dem for lærerutdanningene”

Selv om tallgrunnlaget er usikkert, ser det ut til at flere studenter har møtt opp til både grunnskolelærerutdanningene og sykepleierutdanningene enn tidligere år⁴. Både statsråden og andre tolker utviklingen som et uttrykk for at tiltakene har virket. Håpet lever.

Men det er ennå for tidlig å fastslå om endringene rent faktisk vil føre til at flere gjennomfører en profesjonsutdanning. Fra forskningen vet vi at det ikke er gitt at man får flere profesjonsutøvere ut, selv om flere kommer inn.

Det er ennå også for tidlig å si noe sikkert om hvordan meldingen vil påvirke utdanningskvaliteten. Men det kan potensielt få store konsekvenser hvis uforholdsmessig

mange ressurser flyttes fra gode, eksisterende utdanningstilbud til å drifte fleksible tilbud, eller til å kompensere for intensjonen med karakterkrav.

Vi lever i en tid med knappe økonomiske ressurser, tomme studieplasser i profesjonsutdanningene og stor konkurranse om studentene. Det er viktig at vi i årene fremover retter et kritisk blikk mot rammevilkårene for økt tilgjengelighet i profesjonsutdanningene. Vi må unngå at de får en negativ effekt på tilgangen til og kvaliteten på tilbudene samlet sett.

Med profesjonsmeldingen synes regjeringen å ha gått glipp av en mulighet til å løfte profesjonsutdanningene, og ikke minst ta tak i spørsmålet om statusen til utdanningene og de viktige yrkene som disse utdanner til. I stedet valgte de å sette snømåking for bestemor på agendaen.

Hvis tverrfaglighet er målet, hva kan virkemiddelet være?

Tverrfaglighet er nødvendig for å løse samfunnets komplekse utfordringer. Men når academia i stor grad er organisert i avgrensede disipliner og strukturene ikke legger til rette for tverrfaglighet, hvordan stimulere til mer samarbeid på tvers av våre fag?

CAROLINE KARLSSON,
rådgiver, NMBU

HUGO ANDRE
MOWINCKEL NILSEN,
seniorrådgiver, NMBU

I 2021 opprettet Norges miljø- og biovitenskapelige universitet en satsing kalt Bærekraftsarenaene. Satsingen skulle bygge broer mellom fagmiljøer og fakulteter. Hensikten med bærekraftsarenaene var å gi forskningsmiljøene mer rom til nyskaping innenfor forskning, utdanning og innovasjon, gjennom økt samhandling.

De seks bærekraftsarenaene fikk hver en fireårig grunnfinansiering på inntil 700 000 kroner i året, og hadde høye ambisjoner. Nå er det fire år siden satsingen ble opprettet; hvilke erfaringer har man gjort seg?

Økt samarbeid

I NIFUs evaluering av ordningen har det kommet frem at arenaene har frembrakt mer samarbeid på tvers av etablerte institusjonelle grenser og fagmiljøer innad på NMBU.

Enkelte av arenaene har også etablert samarbeid med hverandre, noe som har gitt ytterligere bredde i samarbeidskonstellasjonene. Som et resultat av samarbeid på tvers av fakulteter, har én av arenaene utviklet en helt ny master i *bærekraftige matsystemer*.

- Det vanlige er å utvikle studieprogrammer innenfor ett fakultet, men her har vi lyktes med et samarbeid mellom alle fakultetene, noe som gir representasjon fra

ulike fagmiljøer. Dette gir studentene våre en mye bedre forståelse av kompleksiteten i matsystemet, forteller Hanne Fjerdingby Olsen, leder for arenaen for bærekraftige matsystemer.

Nyskaping

I tillegg til mer internt samarbeid har flere av arenaene arbeidet tett sammen med en rekke aktører fra ulike sektorer utenfor universitetet. Én av arenaene har for eksempel ansatt en prosjektleder for å bygge opp samarbeid med et etablert klimanettverk av planleggere i Folloregionens kommuner.

- Basert på erfaringene våre holder vi på å utvikle et samarbeidsinitiativ – et senter

“NMBU er nå i en prosess for å avgjøre om og hvordan arenaordningen skal videreføres”

for klimarobust endring - mellom forskere på NMBU, politikere og planleggere i kommunene, samt næringsliv og sivilsamfunn. Målet med senteret er å utveksle erfaringer med klimarobust utvikling, gjennom samskaping av kunnskap i form av policy labs, seminarer, kurs med mer, sier Siri Eriksen. Eriksen leder bærekraftsarenaen TOWARDS: Mot bærekraftige byer og lokalsamfunn.

Slike transfaglige samarbeidskonstellasjoner er en forutsetning for å utvikle robuste lokalmiljøer i møte med klima- og miljøforandringer.

Stimulert til flere forskningssøknader

Arenaene har vist seg å være et effektivt verktøy for å styrke forskningsmiljøenes arbeid med ekstern finansiering. Selv om søk-

HENSIKTEN MED NMBUS BÆREKRAFTSARENAER HAR VÆRT Å GI FORSKNINGSMILJØENE MER ROM FOR NYSKAPNING INNENFOR FORSKNING, UTDANNING OG INNOVASJON, GJENNOM ØKT SAMHANDLING. NMBU, ÅS.

nader om ekstern støtte ikke har vært et krav, viser evalueringen at arenaene har ført til økt søknadsaktivitet, der flere beskriver disse søknadene som en videreføring av prosjekter startet gjennom bærekraftssatsingen.

Det er likevel vanskelig å anslå hvor mange av søknadene som er direkte knyttet til arenaene, ettersom forskningsmiljøene i utgangspunktet er aktive på dette området.

Mye for pengene

Ifølge NIFUs evaluering har satsingen på bærekraftsarenaene gitt stor gevinst med små midler. En del av midlene har gått til opprettelse av koordinatorstillinger, noe alle arenaene har valgt å gjøre, men i noe ulik stillingsprosent.

Å jobbe tverrfaglig krever mye tid og fasilitering. Koordinatorne har holdt i møter, kommunikasjon, studentoppfølging, relasjonsbygging og prosjektutvikling. Disse oppgavene løfter og driver samarbeidsprosjekter som ofte ellers ville falt mellom forskjellige fakulteter og ansvarsområder.

Arenaene har også involvert studenter i

“I 2021 opprettet Norges miljø- og biovitenskapelige universitet en satsing kalt Bærekraftsarenaene”

flere forskningsprosjekter og masteropp-gaver. I tillegg har studentene satt pris på muligheten til å få både økonomisk og faglig støtte til å arrangere egne aktiviteter, som festivaler, workshops og seminarer.

Utfordringer og barrierer

Til tross for alt det arenaene har oppnådd, ser man også hva som kunne vært mulig med mer ressurser – spesielt mer tid. En stor utfordring man har blitt klar over underveis, er tidsmangel for universitetsansatte, noe som fører til at en ordning som i stor grad baserer seg på frivillighet, ikke får første-prioritet.

En annen utfordring er de mange institusjonelle hindringene. Universitetsstrukturen er fortsatt ikke tilpasset arbeid på tvers av fakultetene. Arenaene har bidratt til å lette dette, men det finnes fremdeles barrierer for samarbeid. For eksempel må undervisning mellom fakultetene faktureres internt, noe som gjør det vanskeligere med undervisning på tvers av fakultet, og samarbeid prioriteres ofte fortsatt kun innad i instituttene.

Hva kan andre lære av satsingen?

NMBUs erfaringer med bærekraftsarenaene gir viktige innsikter for andre institusjoner

Grunner til at tverrfaglig samarbeid er avgjørende for bærekraftig omstilling:

1. **Kompleksitet:** Bærekraftsutfordringer berører mange fagområder og sektorer. Tverrfaglig samarbeid muliggjør en helhetlig forståelse av samspillet mellom økologiske, sosiale og økonomiske systemer.
2. **Innovasjon:** Når eksperter fra ulike felt samarbeider, oppstår ofte nye ideer og kreative løsninger, som er nødvendige for å takle komplekse problemer.
3. **Helhetlig tilnærming:** Bærekraftig omstilling krever en systemtilnærming. Tverrfaglig samarbeid integrerer kunnskap fra forskjellige felt for å skape en mer omfattende forståelse av utfordringer og løsninger.
4. **Effektiv implementering:** Tverrfaglige team er bedre rustet til å håndtere ulike aspekter ved implementering av bærekraftige løsninger, fra tekniske detaljer til økonomiske og sosiale hensyn.
5. **Interessekonflikter:** Tverrfaglig samarbeid muliggjør en balansert tilnærming der ulike perspektiver og behov kan tas hensyn til, noe som er viktig for å få til akseptable kompromisser.
6. **Kunnskapsdeling:** Gjennom tverrfaglig samarbeid kan eksperter dele kunnskap og lære av hverandre, noe som øker den kollektive kompetansen innenfor bærekraft.

som ønsker å fremme tverrfaglig samarbeid:

1. Tydelig ledelsesforankring er avgjørende.
2. Dedikerte ressurser og administrativ støtte må sikres.
3. Insentiver for deltakelse bør etableres, særlig for yngre forskere.
4. Fleksible strukturer som tillater bottom-up-initiativer er viktige.
5. Regelmessig evaluering og tilpasning er nødvendig for kontinuerlig forbedring.

Veien videre

Nå med fasit i hånd, ser vi at arenaene har lagt til rette for nye tverrfaglige samarbeid og skapt muligheter for videre samarbeidsprosjekter både internt og eksternt. Til tross for utfordringer, både på universitetet og i sektoren generelt, har bærekraftsarenaene vist seg å være et effektivt virkemiddel for å fremme økt tverrfaglighet.

Da arenaordningen ble opprettet på

NMBU, var det ikke noen overordnet styring knyttet til tema, og forskningsmiljøene fikk selv velge fokus innenfor sine respektive bærekraftsarenaer. Initiativer og aktivitet har dermed kunnet vokse frem nedenfra, noe flere av forskerne peker på som en viktig driver for engasjement og innsats.

NMBU er nå i en prosess for å avgjøre om og hvordan arenaordningen skal videreføres. Innsiktene peker på at ordningen har potensial til å oppnå større gevinster dersom den hadde vært «modigere» og mer tematisk styrt. I forskningspolitikken har det vært fokus på *missions* de siste årene. Kanskje arenaordningen kan bli et praktisk eksempel på hvordan vi kan jobbe mer *mission*-orientert fremover? Dagens komplekse oppdrag understreker i hvert fall viktigheten av å fortsette å bygge broer mellom disipliner for å løse våre felles bærekraftsutfordringer.

Dilemmaer og utfordringer i vurdering av forskningssøknader

Fagfellevurdering er det viktigste grunnlaget ved tildeling av forskningsprosjekter. Mens systemene og prinsippene for slike tildelinger ble til i en tid med relativt høye suksessrater og god tilgang på eksperter til å vurdere søknadene, har vi i dag lave suksessrater, og eksperter takker oftere nei til å bidra. Hva gjør vi når systemet blir kritisert og tilliten synker?

LIV LANGFELDT,
forsker i, NIFU, og senterleder
for R-QUEST

Hvorfor fagfellevurdering?

Både offentlige og private forskningsfinansierer bruker vurderinger fra fageksperter (fagfeller) som grunnlag for tildeling av prosjektmidler. Fagfellevurdering har to hoved-

funksjoner i denne sammenhengen: Kvalitetssikring og kvalitetsforbedring.

Kvalitetssikring handler om å sikre at finansiert forskning holder en god vitenskapelig standard, er verdifull for vitenskapen og samfunnet, og i tråd med finansieringsordningens målsettinger. Hensikten er å sikre at midlene brukes fornuftig, og fagfellene er portvoktere som forkaster prosjekter som ikke er tilstrekkelig interessante og re-

levante, eller baseres på inadekvate metoder og perspektiver. Uønskede effekter av slik portvokting kan være konservative vurderinger, i den forstand at for eksempel nye og ukonvensjonelle forskningsideer og metoder ikke blir finansiert.

Kvalitetsforbedring er derimot i stor grad basert på fordelene ved konkurranse. Konkurranse mellom søkere forventes å forbedre søknadene og forskningen. Hvis kon-

noe som kan begrense mangfoldet i forskningen. Noen forskningsmiljøer og temaer faller gjennom.

Utfordringer og dilemmaer

En hovedutfordring ved tildeling av forskningsprosjekter er å velge de søknadene som er best egnede til å oppnå målene i utlysningen, samtidig som man minimerer ressursene som brukes på tildelingsprosessen. Flere faktorer gjør dette vanskelig:

Usikkerhet og uenighet. Prøving og feiling, usikkerhet og begrenset enighet er en del av vitenskapens dynamikk og logikk. Dette kommer lett i konflikt med forskningsfinansiering basert på forskningskvalitet som en forhåndsdefinert målbar egenskap som vurderes og rangeres.

Søknadsbehandling er prospektiv, den vurderer en plan for forskning som skal utføres. Den har som mål å forutsi suksess, og suksessfaktorene er usikre. Fagfeller er ofte uenige om forskningssøknader. De kan ha ulike vurderinger av forskningen og vektlegge ulike aspekter og kvaliteter ved søknadene. Dessuten har forskningsfelt ulike kvalitetsbegreper og kriterier, noe som kompliserer sammenligning av søknader på

hvem som identifiseres og velges til oppgaven, men også av hvem som har ledig tid og er motivert. Forskere er generelt travle og kan være motvillige til å påta seg de (ofte mange) vurderingsoppgavene de blir spurt om – fra blant annet tidsskrifter og forskningsråd – i tillegg til deres vanlige forsknings- og undervisningsoppgaver. *Reviewer fatigue* er blitt et begrep for dette internasjonalt, på norsk kan vi kalle det «fagfellenekt» eller «fagfelleslitasje».

Det er ikke uvanlig at forskningsråd må gå langt ned på listen over relevante fagfeller før de får et positivt svar. Ifølge en studie fra 2019 bruker de ofte 6 timer eller mer for å finne fagfeller til én søknad (Publons 2019:22)¹. Fagfellevurdering forutsetter at fagfeller har kompetansen til å være vitenskapens vakthunder – altså at de har kompetanse innen søknadens fagfelt, og helst på samme nivå eller høyere enn søkerne de vurderer. I en situasjon med mye fagfellenekt vil ikke fagfellevurdering fungere etter hensikten.

Lave suksessrater og lavere tillit. Lave suksessrater innebærer mye arbeid for å vurdere et stort antall søknader for å identifisere noen få som skal finansieres. Det blir med

“Det er ikke uvanlig at forskningsråd må gå langt ned på listen over relevante fagfeller før de får et positivt svar”

FAGFELLEVRDERING HAR TO HOVEDFUNKSJONER: KVALITETSSIKRING OG KVALITETSFORBEDRING.

kurransen er høy og finansieringsordningen er attraktiv, kan den tiltrekke seg mer kvalifiserte søkere og bedre søknader, og det kan være lettere å få tak i fagfeller med den rette kompetansen.

Konkurransedynamikken som skapes av slike prestisjefylte ordninger, kan også ha positive effekter i forskningsmiljøene. Forskerne må utmerke seg for å få en bevilgning, og kanskje tilegne seg ferdigheter i å utforme og presentere forskningsprosjekt. Uønskede effekter kan være at utvelgelsesprosessen krever uforholdsmessig mye tid og ressurser, og at forskningsmidlene konsentreres på de mest konkurransedyktige miljøene (kumulative fordeler/Matteus-effekten),

tvers av fag, og ikke minst valg av fagfeller til fler- og tverrfaglige søknader.

Kompetanse og habilitet. En hovedutfordring når man organiserer fagfellevurdering, er å matche eksperter til søknader, altså å definere hvem som er en fagfelle og hvem som er habil. Det viktigste dilemmaet er at jo mer ekspertise en har på en søknad, desto større er sjansen for inhabilitet. I små, spesialiserte, internasjonale fagfelt med mye samarbeid kan det være umulig å finne fagfeller som ikke har noen koblinger til søkerne.

«Fagfellenekt». Hvem som blir valgt til å vurdere en søknad avhenger ikke bare av

andre ord høyere kostnader per prosjekt som blir finansiert. Samtidig kan dette gi insentiver til å investere stadig mer ressurser i å forberede (flere) konkurransedyktige søknader. Dermed blir flere ressurser brukt på å utforme og vurdere søknader, i stedet for å utføre forskning.

Lave suksessrater og krevende vurderingsprosesser kan resultere i lavere tillit til vurderingene. Søkere mener at søknadene deres ikke har blitt riktig vurdert, og at fagfellene ikke var kompetente.

Det er en fare for at disse faktorene – lave suksessrater, fagfellenekt og lav tillit til vurderingsprosessen – forsterker hverandre: For eksempel at lave suksessrater genererer flere søknader, gjør det vanskeligere å skille ut de beste søknadene/velge de få vinnerne, øker belastningen på fagfellene, og skaper mer mistillit. →

“En hovedutfordring når man organiserer fagfellevurdering, er å matche eksperter til søknader, altså å definere hvem som er en fagfelle og hvem som er habil”

¹ <https://publons.com/static/Grant-Review-in-Focus-web.pdf>

FOR Å FREMME TVERRFAGLIG FORSKNING, KAN SEPARATE ORDNINGER ELLER UTLYSNINGER VÆRE NØDVENDIG. UNIVERSITETET I SØRØST-NORGE.

Skjevheter og kumulative fordeler. Fagfellevurdering blir kritisert både for å ikke avdekke feil og juks, og for å være for konservativ – å hemme innovativ og banebrytende forskning. Den kritiseres også for å svekke unge forskeres og kvinners muligheter når vurderinger baseres på søkerens meritliste.

Som nevnt kan fagfellevurdering bidra til kumulative fordeler i forskningen: De som har mest ressurser til å skrive søknader og den flotteste meritlisten – i form av tidligere bevilgninger og publikasjoner – er best posisjonert til å vinne. Det er samtidig verdt å merke seg at empiriske studier av skjevheter (bias) i søknadsbehandling ikke er entydige, og omfang og type av «bias» varierer.

Tilfeldigheter på flere nivåer. Utfallet av fagfellevurdering er kontekstavhengig. Det avhenger av hvem som vurderer hva på hvilken måte, og det er mye rom for tilfeldigheter. Sjansene dine kan avhenge av fagfellene, de andre søknadene og prosessen:

(1) Sjansene avhenger av hvilke fagfeller som er valgt til å vurdere og rangere din søknad («fagfellelotteriet»), fagfellenes interesser og motivasjon, hvor mye tid de er villige til og kan bruke på vurderingsarbeidet, deres

ulike referanserammer for å forstå og vurdere søknadene, inklusive kompetanse på spesifikke forskningsfelt og -temaer, deres kjennskap til ulike forskningsmiljøer, og hvor mye tid de bruker på å utvide sin referanseramme.

Hvis søknadene vurderes og rangeres i et panelmøte, kan fagfellenes akademiske status og forhandlingsevner/personlige egenskaper også påvirke utfallet.

(2) Sjansene avhenger av de andre søkerne og søknadene, og hvor mange som konkurrerer om bevilgningene. Generelt er det mer rom for tilfeldigheter når suksessratene er lave. Når bare noen få av mange prosjekter (som alle kan fremstå som like viktige og lovende) skal velges ut, blir det såkalte «fagfellelotteriet» – hvem som vurderer *din* søknad – viktigere. Suksess blir både mindre sannsynlig og mer uforutsigbart.

Mens fagfeller kan bli enige om en gruppe søknader på toppen av listen, er det mye vanskeligere å oppnå enighet om rangeringen innenfor denne toppgruppen. Problemet med usikkerhet øker derfor når suksessratene blir så lave som 10–20 prosent.

(3) Sjansene avhenger av hvordan vurderings- og utvelgelsesprosessen er organisert. En gitt søknad kan ha svært ulike sjanser i

konkurransen med søknader fra andre fagfelt, enn i en prosess med et separat budsjett for hvert fag. Når det konkurreres på tvers av fag, avhenger sjansene av sammensetningen av vurderingspanelet – om det er noen der med nær kompetanse og interesse for fagfeltet – og av forhandlingsevnen og statusen til eventuelle representanter for fagfeltet. Tilsvarende vil tverrfaglige søknader og unge forskere ha større muligheter når det er en egen pott for slike søknader enn når de konkurrerer mot henholdsvis disiplin-søknader og seniorforskere.

Vurderingsskalaer, kriterier og budsjettbegrensninger kan også påvirke utfallet. For eksempel gir åpne og brede kriterier mer rom for tilpasning til ulike fagfelt og å sikre faglig pluralisme. Å vurdere vitenskapelig og samfunnsmessig verdi hver for seg kan gi et annet resultat enn å vurdere det samlet. Høye suksessrater, grovmasket karakter-skala, heterogene paneler og åpne prosesser kan gi større muligheter for innovative prosjekter.

Hvordan fikse fagfellevurderinger

Systemene og prinsippene for vurdering av forskningssøknader ble etablert i en tid med suksessrater på 30 til 50 prosent og mindre arbeidsbyrde for fagekspertene. Det ble brukt mindre tid på å skrive avslåtte søknader, og flere søkere var fornøyde. I et større forskningssystem, med høy konkurranse, svært lave suksessrater og økende fagfelle-nekt, trengs tiltak for å sikre kompetanse, åpenhet, rettferdighet og upartiskhet i prosessen.

“Fagfellevurdering blir kritisert både for å ikke avdekke feil og juks, og for å være for konservativ”

FAGFELLEVRUDERING FORUTSETTER AT FAGFELLER HAR KOMPETANSEN TIL Å VÆRE VITENSKAPENS VAKTHUNDER – ALTSÅ AT DE HAR KOMPETANSE INNEN SØKNADENS FAGFELT.

Økt kompetanse og åpenhet. Hovedutfordringen i å sikre kompetanse er å (1) identifisere, rekruttere og motivere fagfeller med ekspertise på søknadens spesifikke fagfelt og på tverrfaglige søknader, og (2) gjøre det mulig for fagfellene å gjøre en god jobb og forbedre sin vurderingskompetanse.

For å oppnå det første kan det være nødvendig med mer involvering fra forskersamfunnet i identifiseringen av fagfeller. Samtidig må man ta hensyn til mulig partiskhet når man velger å bruke fagfeller som er foreslått av søker. I noen sammenhenger kan det være nyttig å inkludere fagfeller i eget land, som kjenner forskningsmiljøene og finansieringsinstrumentene, og ikke bare utenlandske forskere som kanskje er mindre villige til å bruke tid på vurderingene.

Det er verdt å merke seg at forskere ser på fagfellevurdering som en del av sine akademiske plikter og noe de gjør for faget og forskningssamfunnet, mens en hovedårsak til å takke nei til å vurdere en søknad er at den ligger utenfor egen ekspertise.

Det andre elementet, fagfellelæring, kan sikres gjennom arbeid i vurderingspaneler (og ikke bare individuelle vurderinger), intervjuer med søkerne, og kursing og oppfølging for fagfellene ved å gi dem informasjon om tidligere erfaringer, resultatet av utvelgelsesprosessen og utfallet av prosjektene. Både motivasjon og fagfellelæring kan fremmes ved å involvere fagfellene i utviklingen av vurderingskriterier og prosesser.

Økt rettferdighet og upartiskhet. I en situasjon med stor konkurranse, høye av-

slagsrater og søknader på ulike forskningsfelt som konkurrerer mot hverandre, må mulig faglig partiskhet overvåkes.

Når kvalitetsbegreper varierer mellom

forskningsfelt, får vi skjevheter i flerfaglige paneler: Noen fagfelt kan for eksempel ha klarere kriterier for vitenskapelig suksess og/eller vellykkede grupper er mer synlige, og disse vil lettere lykkes i flerfaglige paneler. Tiltak kan være en ekstra innsats for å matche fagfelleekspertise til søknadene (samme felt og faglige perspektiver) og overvåke suksessratene til de ulike fagfeltene.

For å fremme tverrfaglig forskning, kan separate ordninger eller utlysninger være nødvendig. Å ta en ekstra diskusjon eller ny vurdering på søknader som har fått sterkt sprikende ekspertvurderinger, kan bedre sjansene for ukonvensjonell forskning. En delvis randomisering (for eksempel en loddtrekning blant søknader som er vurdert aktuelle for støtte) kan også bidra til å redusere faglige skjevheter, i tillegg til å gi en mindre ressurskrevende utvelgelsesprosess. **G**

Denne artikkelen er basert på Liv Langfeldt (2024) «The Many Dilemmas of Grant Peer Review» i G. Sivertsen & L. Langfeldt (red.) Challenges in Research Policy. Evidence-Based Policy Briefs with Recommendations. Springer ISBN 978-3-031-69579-7

Policy-implikasjoner

Søknadsbehandlingen må tilpasses. Lav suksessrate og fagfellenekt legger press på tillit og kompetanse i søknadsvurdering. Det finnes ikke noen idealmodell for fagfellevurdering. Kravene til søknader og vurderingsprosedyrer må tilpasses finansieringsordningens størrelse og mål, og søknadsmengden.

Noen kan fremme ukonvensjonell forskning og mangfold i finansieringsporteføljen med en delvis randomisert seleksjon. Andre kan oppnå dette ved å selektere og trene fagfeller dedikert for formålet. Når en høy andel av fagfellene man forespør takker nei (eller ikke svarer), bør man vurdere å involvere forskningsmiljøet mer i å identifisere og motivere kompetente fagfeller.

Mistillit må møtes med åpenhet. Åpenhet er viktig for god søknadsbehandling. Det innebærer full informasjon om utvelgelsesprosedyrer, vurderingspaneler og kriterier, adekvat tilbakemelding til søkerne, mulighet for søkerne til å indikere kompetente (og inkompetente) eksperter for sin søknad, og når det er mulig, gi dem tilsvarsrett på vurderingene («rebuttal»). Å involvere fagfellene i utviklingen av vurderingskriterier og prosesser, kan gi mer motiverte fagfeller og bedre vurderinger.

Kompetanse og upartiskhet må matches. Den viktigste og vanskeligste jobben i organisering av fagfellevurdering er å rekruttere kompetente, dedikerte og upartiske fagfeller. Ekspertisen bør være tilstrekkelig nær for en grundig og dedikert vurdering av søknaden, men samtidig upartisk, altså ikke for nær. Ideelt bør fagfellene kunne vurdere og sammenligne flere søknader og ikke ha bånd til noen av forskningsmiljøene som er involvert i søknadene.

Å finne disse fagfellene krever god oversikt over ekspertise, samt klare habilitetsregler og oversikt over alle typer av potensiell partiskhet. Det kan også kreve noen kompromisser, for eksempel habilitetsregler som ikke er så strenge at de umuliggjør kompetent og dedikert fagfellevurdering.

Det norske statsbudsjettet 2025 gir en nedgang i bevilgningene til FoU

Støre-regjeringen la fram sitt forslag til statsbudsjett for 2025 den 7. oktober 2024. Vår analyse gir en nærmere framstilling av budsjettforslagets betydning for forskning og høyere utdanning.

EGIL KALLERUD,
NIFU (pensjonist)

ESPEN SOLBERG,
forskningsleder, NIFU

BO SARPEBAKKEN,
seniorrådgiver, SSB

Mens budsjettet for 2024 hadde en realvekst på nesten 5 prosent, gir budsjettforslaget for 2025 en realnedgang på 3,5 prosent i de samlede FoU-bevilgningene. Både fjorårets vekst og neste års nedgang skyldes i stor grad tekniske endringer.

Ser vi kun på de FoU-bevilgningene som påvirker FoU-aktiviteten direkte, er det en realnedgang på i underkant av 1 prosent i neste års budsjett. En økende andel av FoU-budsjettet er knyttet til forhold som ikke er direkte underlagt forskningspolitiske prioriteringer.

Forskningsrådets faglige bevilgning er reelt sett på omtrent samme nivå som i 2024, men innføringen av bruttobudsjettering (se neste artikkel) gjør det vanskeligere å sammenlikne med tidligere år.

Rammebevilgningen til universiteter og høyskoler utgjør totalt 46,4 mrd. kroner. Justert for antatt lønns- og prisvekst og omposteringer gir det en realnedgang på 1,4 prosent fra 2024, og en realnedgang på 2 prosent fra 2019.

Hovedtall og sentrale endringer

De samlede bevilgningene i Prop. 1 S (2024-2025) til forskning og utviklingsarbeid (FoU) er anslått til 48,5 mrd. kroner. Det er 180 mill. kroner mer enn i saldert budsjett 2024 og gir en nominell vekst på 0,4 prosent. Justert for anslått

“Mens budsjettet for 2024 hadde en realvekst på nesten 5 prosent, gir budsjettforslaget for 2025 en realnedgang på 3,5 prosent i de samlede FoU-bevilgningene”

lønns- og prisvekst (3,8 prosent) gir dette en realnedgang på rundt 3,5 prosent.

FoU-bevilgningenes andel av bruttonasjonalprodukt (BNP) er for 2025 anslått til 0,89 prosent. Det er en reduksjon fra 0,93 prosent i 2024. Målet om FoU-bevilgninger tilsvarende 1 prosent av BNP ble oppfylt i femårsperioden 2016–2020. Sterk BNP-vekst har imidlertid bidratt til at andelen har falt til godt under én prosent de siste årene.

FoU-bevilgningenes andel av samlede utgifter over statsbudsjettet utgjør i 2025 3,68 prosent. Det er den laveste andelen siden 2005. Andelen var over 4 prosent gjennom hele perioden 2016–2022.

Knapp realnedgang i FoU-bevilgninger som har direkte betydning for forskningsaktivitet. Flere av endringene i 2025-budsjettet er av mer teknisk art, og påvirker ikke FoU-aktiviteten direkte. Det gjelder for det første en reduksjon i forventet utbetaling til kontin-

te til FoU-aktiviteter, har en realnedgang på i underkant av én prosent.

Kraftig vekst i Forsvarsdepartementets FoU-bevilgninger. Forsvarsdepartementet får i 2025 en vekst i sine FoU-bevilgninger med mer enn 500 mill. kroner, som tilsvarer en realvekst på nesten 30 prosent. Den største økningen gjelder et «FoU-løft» på vel 200 mill. kroner for å støtte opp om Forsvarets langtidspan gjennom tematiske satsinger, langsiktig kunnskaps-, teknologi- og kapabilitetsutvikling og en FoU-satsing i Nord-Norge på forsvarsområdet. Videre øker grunnstilskuddet til Forsvarets forskningsinstitutt med nær 80 mill. kroner.

Realnedgang for sentrale FoU-departementer. Det er realnedgang i bevilgningene til store FoU-departementer som Kunnskapsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet, Utenriksdepartementet og Energi-departementet, mens det er realvekst i be-

“Forsvarsdepartementet får i 2025 en vekst i sine FoU-bevilgninger med mer enn 500 mill. kroner”

vilgningene til Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet.

Få større nye satsinger: Ut over styrkingen av forsvarsforskning er den største talfestede satsingen en økt bevilgning til kvanteteknologi, som årlig skal være i alt 70 mill. kroner høyere enn i dag. Økningen er fordelt med 30 mill. kroner over budsjettet til Kunnskapsdepartementet og 40 mill. kroner over Forsvarsdepartementets budsjett.

vilgningene til Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet.

Det blir etablert en ny senterordning for transportforskning under Forskningsrådet med finansiering fra Samferdselsdepartementet. I 2025 skal det igjen utlyses nye midler under Grønn plattform, som er Nærings- og fiskeridepartementets sentrale ordning for støtte til grønne prosjekter i næringslivet.

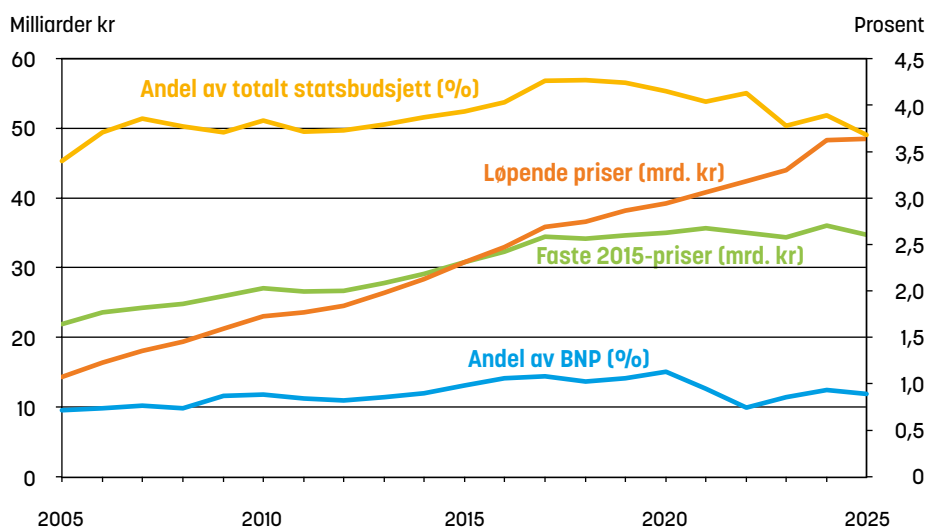

ER FORSKNING EN DEL AV REGJERINGENS STRATEGI? GAHR STØRE HOLDER GJESTEFORLESNING OM «NORGE I EN NY TID. FOLK, KRAFT OG PENGER», PÅ UNIVERSITETET I SØRØST-NORGE, CAMPUS DRAMMEN.

FORSKNINGSRÅDET VED MARI SUNDLI TVEIT SER EN REALNEDGANG PÅ OM LAG 5 PROSENT.

ANSLÅTTE BEVILGNINGER TIL FOU OVER VEDTATT STATSBUDEJETT 2005-2024 OG FORSLAG TIL STATSBUDEJETT FOR 2025. LØPENDE OG FASTE 2015-PRISER I MILLIARDER KRONER (VENSTRE AKSE) OG SOM PROSENTANDEL AV BNP OG TOTALE BEVILGNINGER OVER STATSBUDEJETTET (HØYRE AKSE). KILDE: NIFU, PROP. 1 S (2024-2025)

Nullvekst i Forskningsrådets faglige bevilgninger: Forskningsrådets bevilgninger reduseres i forhold til 2024 med om lag 150 mill. kroner, tilsvarende en realnedgang på om lag 5 prosent.

Som varslet i fjorårets proposisjon, går Forskningsrådet fra 2025 over fra netto- til bruttobudsjettering. Overgangen til ny ordning gir en teknisk negativ budsjetteffekt på 0,6 mrd. kroner. Korrigert for dette får rådets faglige bevilgninger omtrent samme realnivå som i 2024.

Etter flere år med kutt i rådets virksom-

hetsbudsjett får bevilgningen til drift av rådet en liten realvekst i 2025.

Universiteter og høyskoler får i 2025 en rammebevilgning på 46,4 mrd. kroner, som er 2,4 prosent mer enn i saldert budsjett 2024. Justert for lønns- og prisvekst gir det en realnedgang på 1,4 prosent. Nedgangen skyldes i sin helhet utfasing av midlertidige studie-plasser og rekrutteringsstillinger opprettet i 2020 med 655 mill. kroner.

Vekstposter i rammebevilgningen er en kompensasjonsordning ved overgang til nytt finansieringssystem; 160 mill. kroner til videre-

føring og etablering av nye studie-plasser og økt bevilgning til fleksible og desentraliserte utdanningstilbud med 120 mill. kroner.

Nesten 7 mrd. kroner til byggeprosjekter utenfor husleieordningen. Bevilgningene til bygg ved høyere utdanningsinstitusjoner øker med 1,1 mrd. kroner fra 2024. Veksten er likevel lavere enn veksten fra 2023 til 2024, da disse bevilgningene vokste med nesten 2,3 mrd. kroner. Den beregnede forskningsandelen av denne bevilgningen øker med rundt 0,5 mrd. kroner og utgjør i 2025 en av FoU-budsjettets største vekstposter. Bevilgningen fører imidlertid ikke til økt FoU-aktivitet i 2025.

SkatteFUNN og BNP-andel

I tillegg til å støtte næringsrettet FoU gjennom direkte bevilgninger, gis det under SkatteFUNN-ordningen omfattende indirekte støtte i form av delvis skattefritak for bedrifters investeringer i FoU. Provenytapet for 2025 er anslått til 3,7 mrd. kroner. Veksten i det faktiske støttebeløp gjennom ordningen økte i perioden 2013-2017 fra om lag 1,5 mrd. kroner til 4,1 mrd. kroner, og faktisk støttebeløp lå i treårsperioden 2017-2019 stabilt på dette nivå.

Summen av FoU-bevilgninger og indirekte støtte gjennom SkatteFUNN utgjør i 2025 anslagsvis 0,96 prosent av BNP, som er betydelig lavere enn i 2020, da den var høyest (1,24 prosent). Andelen sank i 2022 til 0,82 prosent, det laveste nivået siden 2009. Etter å ha kommet opp på 1 prosent i 2024, forventes den å synke igjen i 2025. **S**

Mer om dette i NIFUs rapport om statsbudsjettet 2025: <https://bit.ly/4q9Z11d>

Hva betyr omleggingen til bruttobudsjettering i Forskningsrådet?

Som forvaltningsorgan med særskilte fullmakter er Norges forskningsråd en nettobudsjettert virksomhet med adgang til å overføre ubrukte midler fra ett budsjettår til påfølgende år. Det blir det nå slutt på, når rådet fra 2025 blir omgjort til et ordinært bruttobudsjettert forvaltningsorgan. Regjeringens budsjettforslag beskriver de budsjettekniske sidene ved omleggingen, men etterlater ubesvarte spørsmål om de praktiske, systemiske og prinsipielle konsekvensene.

EGIL KALLERUD,
NIFU (pensjonist)

ESPEN SOLBERG,
forskningsleder, NIFU

Omleggingen av rådets budsjettssystem til bruttobudsjettering er siste etappe i oppryddingen i rådets kritiske «økonomisituasjon» som startet da Ola Borten Moe i mai 2022 avsatte rådets ordinære styre. Det kom da for en dag at rådet befant seg i et økonomisk uføre som følge av dårlig håndtering av problemer som hadde sitt utspring nettopp i rådets adgang, i kraft av å være en nettobudsjettert virksomhet, til å overføre ubrukte bevilgninger fra ett budsjettår til senere år.

Det ligger i rådsvirksomhetens natur at deler av rådets bevilgninger ikke kommer til utbetaling innen bevilgningsårets utløp. Så godt som hele rådets budsjett finansierer flerårig forskningsaktivitet ved andre institusjoner. Det tar tid å planlegge, utlyse og fordele midler til forskningsaktiviteter, og forsinkelser utenfor rådets kontroll skjer ofte i de aktiviteter som får tildelt støtte.

Forhistorien

At rådet har overført ubrukte bevilgninger i større omfang enn det Finansdepartementet spesielt har vært tilfreds med, er en praksis (minst) like gammel som rådet selv, og ulike tiltak har gjennom mange år blitt for-

søkt, gjerne med beskjeden effekt, for å få ned omfanget.

Spiren til den utviklingen som kulminerte våren 2022, var de drastiske grep regjeringen tydde til da den i 2018 og i fire påfølgende budsjettår foretok en rekke såkalte éngangskutt i flere departementers bevilgninger, og samtidig instruerte rådet om å videreføre aktivitetsnivået «som om kuttene ikke var foretatt».

I tillegg økte Forskningsrådet selv sine tildelinger under enkelte støtteordninger til utvalgte flerårige aktiviteter. Begge deler hvilte på en antakelse om at det var dekning for praksisen gjennom avsetningene.

Det var det ikke. Dermed ble store overføringer raskt vendt til høye «negative avsetninger», i praksis utbetalingsforpliktelse for senere år som var langt høyere enn det forventede framtidige bevilgninger ville kunne dekke.

Krisen var et faktum, et midlertidig krisestyre ble innsatt, utlysinger og tildelinger ble avlyst, redusert og utsatt, og rådet fikk en tilleggsbevilgning på 1,64 mrd. kroner, for – med Borten Moes ord – å unngå en «katastrofe for norsk forskning». For å følge opp, ble rådet pålagt å levere detaljerte prognoser for bindinger og utbetalinger, samlet og på enkeltposter. Etter det synes rådets økonomi å ha blitt brakt under kontroll – innenfor rammen av gjeldende system.

Omfattende omlegging med prinsipielle aspekter

Men regjeringen har valgt den radikale løsningen på rådets overførings- og avsetnings-

utfordringer: å fjerne selve adgangen til å overføre bevilgninger som fører til oppbygging av avsetninger.

Endringen medfører en omlegging av rådets økonomi- og budsjettssystem som ikke bare er gjennomgripende og arbeidskrevende, men som også rører ved rådets institusjonelle identitet og forvaltningsmessige posisjon.

Hvis rådet ikke lenger skal være et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter, kan dette endre rådets forhold til regjering og forvaltning, fra «på armlengdes avstand» til tettere styring.

Nye budsjetterutiner og -kategorier

Når rådet ikke lenger kan overføre ubrukte midler fra ett budsjettår til senere år, skal rådets *bevilgninger* i et budsjettår samsvare så nøyaktig som mulig med de faktiske, forventede utbetalinger i samme år.

Samtidig er det fortsatt slik at så å si hele rådets budsjett finansierer flerårig aktivitet ved andre institusjoner. Det innebærer at ulike typer *tilsagn* vil spille en sentral rolle i det nye systemet. I det nye systemet får hver tilskuddspost tallfestede *tilsagnsfullmakter* til å inngå forpliktelser som kommer til utbetaling etter gjeldende budsjettår. Tilsagnsfullmakten er summen av tilsagn gitt i tidligere år og tilsagn som kan gis i gjeldende budsjettår.

Bevilgningen på en tilskuddspost skal dekke forventede kontante utbetalinger i et budsjettår, og er summen av forventede utbetalinger som følge av tilsagn gitt i tidligere år, samt ny aktivitet som kommer til utbetaling i budsjettåret. Spørsmålet er om skiftende politikere vil klare å henge med i svingene på dette.

Med det blir budsjetteringen av postene «anslagsstyrt», basert på mest mulig oppdaterte rapporter om framdrift i og forventede utbetalinger til aktiviteter med tilsagn om støtte i budsjettåret.

“At rådet har overført ubrukte bevilgninger i større omfang enn det Finansdepartementet spesielt har vært tilfreds med, er en praksis (minst) like gammel som rådet selv”

“Det er gjerne særlig stor interesse for hva og i hvilket omfang budsjettet gir rådet adgang til å sette i gang av ny aktivitet”

DEPARTEMENTENE GÅR OVER TIL BRUTTO-
BUDSJETTERING AV FORSKNINGSRÅDET.

Nye aktiviteter

Det er gjerne særlig stor interesse for hva og i hvilket omfang budsjettet gir rådet adgang til å sette i gang av ny aktivitet. I et budsjettår skal ny aktivitet ha dekning i Stortingets bevilgninger og tilsagnsfullmakter.

Rammen for ny aktivitet blir satt med en *tilsagnsramme*. Den angir hvilke nye forpliktelser som rådet kan pådra staten i budsjettåret, der den største delen gjelder forpliktelsene for framtidige år, mens en mindre del kommer til utbetaling i samme budsjettår.

Satsinger og kutt blir faset inn og ut i tråd med kravet om at bevilgningene i et budsjettår skal samsvare med de faktiske forventede utbetalingene det året. Første års bevilgninger til nye aktiviteter vil dermed være lave, for deretter å bli trappet opp over tid.

Innsparingen ved kutt vil tilsvarende være lav det første året, og øke etter hvert som støttede aktiviteter termineres og det ikke igangsettes ny virksomhet. I budsjettet vil satsinger og kutt i hovedsak komme til uttrykk som henholdsvis økt og redusert tilsagnsramme.

Anslag for utbetaling til pågående forskningsaktivitet med tilsagn om framtidig støtte vil være usikre. Forsinkelser eller framskynding av aktiviteten vil kunne føre til avvik fra det som var forventet da bevilgningen ble fastsatt.

For å håndtere slike avvik blir det opprettet en bufferpost under KDs budsjett (500 mill. kroner i 2025). Rådet gis fullmakt til å

“Endringen medfører en omlegging av rådets økonomi- og budsjettssystem som ikke bare er gjennomgripende og arbeidskrevende, men som også rører ved rådets institusjonelle identitet og forvaltningsmessige posisjon”

omdisponere midler mellom denne posten og samtlige departementers tilskuddsposter til rådet. «Uttak» fra posten til å dekke merutgifter på en tilsagnspost blir motvirket av tilsvarende mindre utgifter i senere år.

Rådets tilskuddsposter fra departementene får alle stikkordet «kan overføres» for å håndtere eventuelle forsinkelser som oppstår mot slutten av året.

For å skape bedre oversikt over og kontroll med rådets bevilgninger, forenkles rådets finansieringsstruktur. Departementenes bevilgninger blir i vesentlig grad samlet under et fåtall tilskuddsposter («70-poster»). Endringer i rådets kontostruktur som ble foretatt i 2024-budsjettet, blir igjen omgjort i proposisjonen for 2025.

En budsjettneutrale endring?

Ifølge KD er omleggingen av rådets økonomisystem fra netto- til bruttobudsjettering «i hovedsak» en teknisk endring som «i utgangspunktet» ikke skal føre til endret forsk-

ningsaktivitet eller ha direkte konsekvenser for den enkelte forsker. I budsjettproposisjonen vil det være nytt at politiske føringer og prioriteringer i stor grad blir knyttet til fullmakter, ikke kun til bevilgninger.

For forskningen og Forskningsrådet kan det være positivt; bevilgningene kan bli mer beskyttet ved at det meste av neste års bevilgning er bundet av tidligere forpliktelser, og at de flerårige konsekvensene av kutt og økninger blir synliggjort. Kan det også være kimer i systemet til flerårig budsjettering, som sektoren lenge har ønsket seg? Hva omleggingen ellers betyr for Forskningsrådets reelle handlingsrom, er mer uklart.

Så langt er det heller ikke åpenbart hvordan og i hvilken grad det nye systemet vil kunne gi Stortinget og allmennheten godt innsyn i proposisjonens politiske innhold. Mye vil avhenge av måten departementene bruker de nye kategoriene for å beskrive og tallfeste satsinger, prioriteringer og endringer på. **E**

Så åpent som mulig og så lukket som nødvendig

Den sikkerhetspolitiske situasjonen gjør at det norske forskningssystemet står overfor utfordringer vi ikke har sett siden den kalde krigens dager. Hvordan kan vi bevare idealer om frihet og åpenhet i en verden der demokratiet er under press?

PER KOCH,
redaktør

I sin innledning til Universitets- og høyskolerådets konferanse om åpen forskning, åpen utdanning og åpent samfunn den 18. november,¹ gjorde forsknings- og høyere utdanningsminister Oddmund Hoel seg noen interessante observasjoner.

Han viste til at vi i dagens spente og kompliserte situasjon må beskytte de verdiene vi står for som samfunn, herunder ytringsfrihet og åpenhet. Han mente vi må styrke den akademiske friheten. Han satte dette inn i en bredere kontekst om demokratiets overlevelse.

Samtidig presenterte han et trusselbilde som fordrer en styrket forsvarsevne. Forskning er en del av dette bildet. Dette fører uvegerlig til dilemmaer, for i internasjonale konflikter av den typen vi nå står overfor, er kunnskap et av de viktigste våpnene. Vi må verne om sensitiv kunnskap og fagområder, sa Hoel.

Vi trenger et system som er «så åpent som mulig og så lukket som nødvendig,»² sa Hoel. Men hva betyr nå det? Hvem skal realibrere friheten til forskerne?

Når rammefortellingen svikter

Av og til skjer det store skift i historien som det eksisterende systemet ikke klarer å håndtere. Innenfor liberale demokratier som det norske har vi lenge hatt et økende fokus på åpenhet både i forskningen og i samfunnet for øvrig.

Grunnlaget for denne politikken er troen på at mennesker – hvis de får tilgang på relevant kunnskap og en åpen og tolerant arena for læring og debatt – kan og vil komme frem til gode løsninger som vil tjene alle i samfunnet. Dette fører så til økt tillit, trygghet og velferd for alle. De liberale demokratienes suksess beviser så angivelig at dette er en god politikk.

I 2014 okkuperte Russland Krim-halvøya, ouverturen til invasjonen av Ukraina i 2022. Putin prøver ikke lenger å late som han støtter den liberale og demokratiske samfunnsorden. Han sier rett ut at den må beseires. For Putin er forskning et redskap i utviklingen av krigsmaskineriet. Kinesiske myndigheter gjør også alt de kan for å undergrave de vestlige demokratiene.

I 2016 vant Donald Trump det amerikanske presidentvalget. Neste år blir han

“Den uavhengige forskningen utgjør en sentral del av det demokratiske systemet, så hva skjer om du legger sikkerhetspolitiske bånd på denne diskursen?”

president igjen. I motsetning til Putin har han ikke sagt at målet hans er å avskaffe det liberale demokratiet. Likevel har han ettertrykkelig demonstrert at han er lite interessert i åpne læringsarenaer der kunnskapsorienterte mennesker drøfter ulike løsninger på samfunnets utfordringer i en atmosfære av gjensidig tillit og respekt.

Tvert imot har han bidratt til en intens polarisering av det amerikanske samfunnet, der endemålet ikke synes å være sannhet eller åpenhet, men mer makt til ham selv og de gruppene han representerer.

Republikanerne prøver nå å temme forskere de ikke liker, blant annet ved å stoppe statlig og føderal finansiering av forskning og undervisning som belyser rasisme, kjønnsroller og LHBT-folks liv. Hvitvaskingen av den amerikanske historien er i gang.

Med andre ord: Putin og Trump representerer krefter som rett og slett ikke aksepterer det liberale demokratiets narrativ om åpenhet og fremskritt. De bryter spillereglene, og de liberale demokratiene har problemer med å håndtere dette, ettersom forsøk på å forvare åpenheten vil bli frem-

stilt som forsøk på å begrense friheten til dem som aktivt undergraver den liberale samfunnskontrakten.

Grunnen til disse motkreftenes suksess er mangfoldig. Når det gjelder de vestlige demokratiene, er nok noe av årsaken at mange opplever at denne samfunnskontrakten ikke tjener dem. Fordelingen av verdiskapingen er så skjev at de rett og slett har mistet troen på at de selv eller barna deres vil få et bedre liv i et slikt system. Legg til

misinformasjon og polariserende propaganda, og du har en oppskrift på demokratiets sammenbrudd.

Sikkerhetspolitiske trusler

I Norge synes det å være relativt bred enighet om at det norske demokratiet står overfor et trusselbilde som krever til dels dramatiske grep på det forsvars- og sikkerhetspolitiske området. Det synes også å være enighet om at det i den sammenhengen gir mening å investere mye mer i FoU som skal styrke den norske forsvarsevnen, herunder den betydelige norske våpenindustrien.

Når det gjelder slik forskning, synes det også å være konsensus om at forsvarsteknologi og forskning som bidrar med essensielle komponenter til slik innovasjon, ikke må falle i hendene på nasjoner som kan true vår sikkerhet, herunder land som Russland, Iran og Kina.

Det som er langt mer uklart, er friheten til forskere som arbeider på andre områder, det vil si områder som ikke direkte bidrar til den norske forsvarsevnen, men som bidrar med kunnskap som allikevel kan brukes til å

¹ <https://bit.ly/4eTrfWk>

² Uttrykket er hentet fra Forskningsrådets, FFI og NSMs rapport (se tekstboks)

³ <https://bit.ly/3CZdGHZ>

HVEM AVGJØR HVA SOM SKAL VÆRE ÅPENT OG HVA SOM SKAL VÆRE LUKKET?

undergrave demokratiet. Det er grunn til å minne om at både kinesernes og russernes manipulering av sosiale medier er basert på forskning innenfor psykologi, sosiologi, antropologi og historie. Selv myke vitenskaper kan bidra i kampen om folks sinn.

Merk at dette er den kunnskapsproduksjonen som bidrar med avgjørende kunnskap i politiske prosesser. Dette er også forskning som danner mønster for den demokratiske debatten, med krav om åpenhet, dokumenterte fakta og en ydmykhet overfor sannhet og fordommer. Den uavhengige forskningen utgjør en sentral del av det demokratiske systemet, så hva skjer om du legger sikkerhetspolitiske bånd på denne diskursen?

Nok med sunn fornuft?

Noen vil vel hevde at så lenge både forskere og myndigheter bruker sunn fornuft og finner frem til saklige kompromisser, så kan det meste av den åpne forskningen forsvares og bevares. Det kan godt være sant, i hvert fall i et land som Norge, der deltakerne så langt har respektert det demokratiske systemets spilleregler. Men situasjonen kan endre seg raskt.

Kunnskapsdepartementet vil ta opp denne problemstillingen i den kommende stortingsmeldingen om forskningssystemet, sier Hoel. Det er bra. Men det kunne ha vært

en fordel om det ble tid til en bred debatt før regjeringen konkluderer.

Så langt har Kunnskapsdepartementet og Forsvarsdepartementet bedt Norges forskningsråd, Forsvarets forskningsinstitutt og Nasjonal sikkerhetsmyndighet om en anbefaling om hvordan det norske forsknings-

systemet kan videreutvikles, slik at forskningsfronten i større grad blir tilgjengelig for forsvarssektoren (se tekstboks). Det er vel og bra, men rapporten svarer ikke på spørsmålet om hvordan du sikrer åpenhet i en virkelighet som i økende grad krever lukkethet. 🚫

Et helhetlig forskningssystem for åpen, skjermet og gradert forskning

Forskningsrådet, Forsvarets forskningsinstitutt og Nasjonal sikkerhetsmyndighet har lagt frem et forslag til et forskningssystem som håndterer skjermet og gradert forskning.³

Rapporten anbefaler:

- Å øke kapasiteten i forskningsmiljøer som kan utføre skjermet og gradert forskning.
- Økt bruk av sivile forskningsmiljøer innenfor forsvar, sikkerhet og beredskap.
- Forskningsrådet etablerer en dedikert portefølje for forskning på forsvar, sikkerhet og beredskap for å samle og prioritere relevante prosjekter.
- Etablering av arenaer for kunnskapsutveksling på tvers av sektorer.
- Økt samarbeid mellom ulike departementer for å styrke forskning og utvikling innenfor forsvar, sikkerhet og beredskap.

Åpenhet og akademisk frihet skal forbli grunnleggende verdier, men med tilpasninger som ivaretar nasjonale sikkerhetsinteresser.

Rapporten understreker at videre arbeid med å utvikle forskningssystemet bør inngå i en bred offentlig debatt og kobles til Norges langsiktige forsknings- og utdanningsstrategier.

Oppdragsforskning - mer enn et marked

Mye forskning skjer på oppdrag fra brukere i samfunns- og næringsliv. Til tross for det er oppdragsforskning lite forstått og diskutert. Tiden er inne for å se oppdragsforskningen som en del av forskningssystemet, og ikke som et rent marked.

ESPEN SOLBERG,
forskningsleder, NIFU

VERA SCHWACH,
forsker 1, NIFU

En fersk NIFU-rapport¹ bekrefter langt på vei at oppdragsforskningen er under press. Bildet er imidlertid sammensatt. På noen

en slik nedgang kan bety for næringslivet selv, for forskningsmiljøene og for samarbeid og kunnskapsoverføring i forskningssystemet. Videre har departementet tatt til orde for at kunnskapen må tas raskere i bruk. Oppdragsforskningens rolle og utvikling står sentralt i disse spørsmålene.

Men oppdragsforskning kan også ses i lys av de siste årenes generelle forsknings-

fram som en politisk hovedsak, var i Brundtland-regjeringens forskningsmelding fra 1981. Én viktig begrunnelse den gangen var den økende petroleumsvirksomheten, hvor teknologiavtaler og aktiv næringspolitikk skapte stor etterspørsel etter anvendt forskning fra norske forskningsmiljøer.

Dette skapte en gullalder for næringsrettede forskningsinstitutter og for utviklingen av en nasjonal leverandørindustri. Når oppdragsforskningen igjen kommer på bordet, er det mot et ganske annet bakteppe.

Veksten i næringslivets FoU drives nå hovedsakelig av tjenesteytende næringer. De henter tradisjonelt lite av sin kunnskap fra forskningsmiljøer, men vender seg i større grad mot foretak i eget konsern, konsultantselskaper og andre foretak. En økende del av næringslivets kunnskap hentes også fra utenlandske foretak.

I tillegg ser vi stagnasjon og nedgang i FoU-kjøp fra forskningstunge næringer som olje og gass. IT-tjenester er nå Norges desidert største og raskest voksende FoU-næring. Den investerer snart 10 milliarder i FoU, mens olje- og gassnæringen lenge har

“Grunnforskning og anvendt forskning ser ut til å spille en mindre rolle i slike prosjekter, selv om de rapporteres som FoU”

områder er det store kunnskapsbehov og høy oppdragsaktivitet. På andre områder ser vi stagnasjon og nedgang. Vi ser også at anvendt, brukernær forskning finansieres på andre måter enn gjennom tradisjonelle oppdrag.

En undervurdert del av systemet

Enkelt sagt handler oppdragsforskning om at en offentlig eller privat aktør bestiller og finansierer et forskningsprosjekt fra en ekstern aktør (se tekstboks). En betydelig del av norsk forskning og utvikling (FoU) skjer på denne måten.

Tilgjengelig statistikk viser at instituttsektoren utfører forskningsoppdrag for mer enn 5 milliarder kroner, mens universiteter og høyskoler henter drøyt 1 milliard kroner fra slik aktivitet. Det reelle omfanget er imidlertid langt høyere, blant annet fordi konsultantselskaper og andre private forskningsvirksomheter øker sin aktivitet på oppdragsmarkedet. Oppdragsforskningen er derfor lite kartlagt og diskutert.

Oppdragsforskning som tema i systemmeldingen

Nå skal imidlertid oppdragsforskningen fram i lyset. I oppspillet til den kommende stortingsmeldingen om forskningssystemet har Kunnskapsdepartementet uttrykt bekymring for at «næringslivet kjøper i mindre grad FoU fra universitet, høyskular og forskningsinstitutt enn tidlegare».

Bekymringen retter seg både mot hva

politiske dreining mot forskning for å løse store samfunnsutfordringer og økt vekt på interaksjon mellom forskere, brukere og samfunnet.

Såkalt tredje generasjons innovasjonspolitikker og transformativ innovasjonspolitikker er eksempler på konseptuelle innramninger som legger vekt på løsninger og nærhet til brukere, og som dermed har klar relevans for oppdragsforskning.

Dessuten har vektleggingen av forsk-

“Ett konkret forslag som fremmes både av informanter og eksterne innspill, er å øke rammene for innovasjonsprosjekter gjennom Forskningsrådet, såkalte IPN-prosjekter”

ningens samfunns effekter i hovedsak handlet om hvordan *grunnforskningen* setter spor i samfunns- og næringsliv, mens samfunns effektene av oppdragsforskning ofte har blitt tatt for gitt.

Oppdragsforskning og det nye næringslivet

Forrige gang oppdragsforskning ble løftet

¹ Kontrakt og kontakt. En studie av oppdragsforskningens rolle, utvikling og betydning i det norske forskningssystemet <https://bit.ly/3Zb4Pu5>

ligget på stedet hvil med 2 milliarder.

Et spørsmål man kan reise, er hvorfor den voksende IT-forskningen ikke har skapt en ny gullalder for oppdragsforskning? Noe av svaret er at det i liten grad dreier seg om *forskning*, men hovedsakelig *utviklingsarbeid* knyttet til drift og implementering av store IT-systemer. Grunnforskning og anvendt forskning ser ut til å spille en mindre rolle i slike prosjekter, selv om de rapporteres som FoU.

Gjennom våre intervjuer kommer det også fram at norsk næringsliv generelt har blitt mer kortsiktig og mindre opptatt av →

OPPDRAGSFORSKNINGEN ER MER ENN ET MARKED OG
MER ENN BARE ET LEVEBRØD.

å bygge langvarige relasjoner med norske FoU-miljøer. De relasjonene som bygges, er i større grad avhengige av medfinansiering fra Forskningsrådet, EU og andre virkemidler. Når midlene til slik finansiering går ned, blir det mindre midler til å smøre og stimulere samarbeidskonstellasjonene. Hvilke konkrete utslag gir dette i markedet for oppdragsforskning?

Vel så mye endring som nedgang

Ser vi på de 33 såkalte nøkkeltallsinstituttene, viser tallene en tydelig samlet nedgang i oppdragsinntekter. I løpet av den siste tiårsperioden har oppdragsinntektene totalt sett gått ned med ca. 1 milliard kroner målt i faste priser.

Men bildet er ikke entydig. For det første har det vist seg vanskelig å praktisere et skarpt skille mellom oppdragsinntekter og andre inntekter fra forskning. Noe av nedgangen kan derfor forklares med endret rapportering i perioden. For det andre er det store forskjeller mellom instituttene. For eksempel har bare omtrent halvparten av instituttene opplevd nedgang i oppdragsinntektene, mens flere har opplevd sterk og stabil vekst.

Også i UH-sektoren er det en viss økning i oppdragsinntektene, men nivået der er fortsatt beskjeden sett i forhold til instituttene og, ikke minst, målt opp mot institusjonenes rammefinansiering. I UH-sektoren kommer også en del av oppdragsinntektene fra andre aktiviteter, som etter- og videreutdanning.

“Et annet aktuelt tiltak er å fremme forskning og forskningssamarbeid gjennom offentlige anskaffelser”

Skal man forstå dynamikken i oppdragsmarkedet, er det derfor nødvendig å gå nærmere inn på noen konkrete områder. Gjennom intervjuer med oppdragsgivere og oppdragstakere har vi sett nærmere på oppdragsforskningen innenfor tre områder, nærmere bestemt miljø, IKT og arbeid og velferd:

På *miljøfeltet* synes det å være høy aktivitet i oppdragsmarkedet. Kunnskapsbehovene er store, både i offentlig sektor, næringsliv og i ideelle organisasjoner og interesseorganisasjoner. Dette gjenspeiles også i statistikken over oppdragsinntekter. Spesielt har næringslivet blitt mer aktive etter-spørre av oppdrag. Samtidig øker konkurransen, både fra konsultentselskaper og universiteter og høyskoler.

Næringslivets behov framstår også som forholdsvis «reaktivt», det vil si at oppdra-

gene handler mer om å kartlegge og utrede de miljømessige *konsekvensene* av pågående virksomhet enn å legge grunnlag for framtidige behov og framtidig omstilling. Flere informanter fra forskningsmiljøene sier at de jevnlig diskuterer risikoen for å bli brukt til «grønnvasking». En annen bekymring er at den kunnskapen som utvikles for offentlige oppdragsgivere, ikke blir brukt og «lagt i en skuff».

Innenfor IKT er det en rivende utvikling, med høy aktivitet og mange nye aktører på feltet. Ikke minst er dette et felt hvor konsultentselskapene spiller en betydelig rolle. Fra næringslivets side blir det påpekt at multinasjonale konsultentselskaper har en klar fordel på et så internasjonalt område som IKT.

Forskningsmiljøene på feltet har likevel god prosjektinngang, men prosjektene kommer oftere i stand gjennom etablerte relasjoner og direkte dialog, og sjeldnere som utlyste forskningsoppdrag. Som nevnt er etterspørselen fra offentlig sektor ofte rettet mot design, implementering og drift av store IT-systemer. Inntrykket fra intervjuene er at det er lite aktuelt, og kanskje heller ikke ønskelig, at forskningsmiljøer begynner seg inn på det markedet.

Arbeids- og velferdsforskningen preges av store kunnskapsbehov, i all hovedsak fra offentlige oppdragsgivere. Her spiller oppdragsforskningen en viktig rolle, og flere oppdragsgivere framstår med et profesjonelt apparat og gode systemer for å bestille og bruke forskning. Instituttene opplever

økt konkurranse om oppdragene, både fra UH-sektoren og konsultentselskapene. Flere institutter ser ut til å hente en økende andel av midlene fra Forskningsrådets programmer, men alle er opptatt av å opprettholde en betydelig oppdragsportefølje.

Ikke bare et levebrød

Et hovedinntrykk på tvers av de ulike områdene er at oppdragsforskning er mer enn et levebrød og «nødvendig onde» for å overle-

ve. Blant instituttene er det en utbredt oppfatning at oppdragene gir verdifull kontakt med brukere i samfunns- og næringsliv. Ofte gir oppdragene empiri og data som senere kan brukes i vitenskapelige publikasjoner og idéutvikling.

Mange institutter bestreber seg derfor på at de fleste forskerne og forskningsgruppene skal ha et visst innslag av oppdrag i sin portefølje. Blant oppdragsgiverne ser det også ut til at oppdragsforskning har en distinkt verdi, i den forstand at det gir mulighet til å følge prosjektene tett og lære underveis.

Flere hevder i den forbindelse at rollen som brukerpartner i forskningsrådsprosjekter og EU-prosjekter gir en løsere kobling til prosjektet. Hvordan den anvendte og brukernære forskningen finansieres, er derfor ikke likegyldig.

Behov og rom for politikk

Et overordnet spørsmål er om oppdragsforskningen kan og bør styres politisk. Hvis oppdragsforskning betraktes som et rent marked for tilbud og etterspørsel, er det jo lite rom for politikk. Men forskning fungerer ikke bare etter markedsprinsipper, og det er ikke alltid slik at udekte kunnskapsbehov uten videre materialiserer seg i forskningsoppdrag.

Derfor er det blant annet legitimt å stimulere og styre etterspørselen etter forskning. Ett konkret forslag som fremmes både av informanter og eksterne innspill, er å øke rammene for innovasjonsprosjekter gjennom Forskningsrådet, såkalte IPN-prosjekter. Rammene for slike prosjekter har stagneret og gått ned de siste årene, noe som delvis forklarer nedgangen i de næringsrettede instituttene oppdragsinntekter. Hvis den næringsrettede oppdragsforskningen skal økes, er økte rammer til ordninger som IPN et naturlig tiltak.

Et annet spørsmål er om det skal innføres *krav* til samarbeid med forskningsmiljøer gjennom offentlige virkemidler. Et motargument er at slikt samarbeid skjer i utstrakt grad likevel, og at krav om samarbeid kan være overflødig. Krav til samarbeid mellom næringsliv og forskningsmiljøer kan også være uheldig, for eksempel i prosjekter som har kritiske perspektiver på næringsutvikling. Derfor trengs det en gjennomgang

“Nærheten og den strategiske dialogen mellom forskningsmiljøer og offentlige oppdragsgivere utfordres på mange måter av anskaffelsesregler og hensynet til åpen konkurranse”

SINTEF-FORSKERNE HAR ALLE ET BLIKK FOR MULIGE OPPDRAG.

av omfang, krav og insentiver til samarbeid i Forskningsrådets virkemidler, og en vurdering av fordeler og ulemper.

Et annet aktuelt tiltak er å fremme forskning og forskningssamarbeid gjennom offentlige anskaffelser. I regjeringens nylige strategi for økt FoU-innsats i næringslivet er såkalt innovative anskaffelser trukket fram som et sentralt tiltak, men strategien er svært uklar når det gjelder hvordan det faktisk skal utløse mer forskning.

Når oppdragsmarkedet preges av økende konkurranse mellom universiteter, institutter og konsultantselskaper, er det naturlig å spørre om arbeidsdelingen bør styres eller ikke. En toppstyrt masterplan for systemet er neppe realistisk, men politikken har mange verktøy som kan påvirke både arbeidsdeling og konkurranse.

Blant annet vil signaler og forventninger til UH-sektoren om å bli mer aktive på oppdragsmarkedet skape mer konkurranse og tvinge fram mer prosjektorganiserte UH-institusjoner. Offentlige aktører kan også påvirke konkurransen gjennom valg av kontraktstype samt størrelse og lengde på oppdragene. Store oppdrag gir rom for samarbeid og langsiktig kompetansebygging, mens små, korte oppdrag inviterer mer til konkurranse.

Nærheten og den strategiske dialogen mellom forskningsmiljøer og offentlige oppdragsgivere utfordres på mange måter av anskaffelsesregler og hensynet til åpen konkurranse. For deler av instituttsektoren fungerte lenge de såkalt strategiske instituttprogrammene (SIP/SIS) som en arena for slik dialog. Fra 2020 ble imidlertid virke-middelet fjernet.

Vårt inntrykk er at behovet for slik dialog fortsatt er til stede, men at det nå kommer til uttrykk gjennom løsninger som langsiktige rammeavtaler og direkte tilskudd. Derfor trengs det en drøfting av eg-

nede løsninger for strategisk dialog mellom offentlige oppdragsgivere og oppdragstakere.

En annen observasjon fra vår analyse er at oppdragsmarkedet er utpreget nasjonalt, og at det er få forskningsmiljøer som har klare strategier for å hente flere internasjonale oppdrag. Mye av det internasjonale samarbeidet skjer gjennom EUs rammeprogrammer.

Selv om det er en hovedarena, kan det være behov for å utvikle flere arenaer for samarbeid og kilder til inntekter. På dette området kan det være aktuelt å utvikle sterkere insentiver til internasjonal oppdragsvirksomhet og nasjonalt samarbeid for å innhente internasjonale prosjekter.

Vår analyse har også avdekket at det kan være vanskelig å trekke klare grenser mellom oppdragsinntekter, bidragsinntekter og forvaltningsinntekter for instituttene. Det har gitt seg utslag i noe ulik rapportering, noe som igjen påvirker finansieringssystemet. Myndighetene bør derfor vurdere en ny gjennomgang av indikatorer og kriterier for

Foto: Berre SINTEF

forskningsinstituttene grunnfinansiering, herunder hvordan oppdragsforskning og oppdragsinntekter skal premieres.

Oppdragsforskningen reiser derfor en rekke spørsmål som både systemmeldingen og den påfølgende debatten om oppfølging bør ta tak i.

Rapporten som ligger til grunn for denne artikkelen, er tilgjengelig her:

Espen Solberg, Vera Schwach, Inge Ramberg og Magnus Gulbrandsen, NIFU: «Kontrakt og kontakt. En studie av oppdragsforskningens rolle, utvikling og betydning i det norske forskningssystemet», NIFU 2024 <https://bit.ly/3Zb4Pu5>

Hva er oppdragsforskning?

SSBs Veileder til nøkkeltallsrapportering for forskningsinstituttene (2023) definerer oppdragsforskning som følger:

«(Oppdragsforskning) omfatter inntekter fra nasjonale finansieringskilder til prosjekter og aktiviteter der det foreligger krav om leveranse definert av oppdragsgiver fra instituttet ved avtale eller kontraktsinngåelse.

Med 'leveranse definert av oppdragsgiver' menes at oppdraget er spesifisert med hensyn til resultatene som skal oppnås, at oppdragsgiver har rett til å påvirke utformingen av tjenesten slik at transaksjonen fremstår som gjensidig bebyrdende, og at oppdragsgiver har rett til erstatning eller kompensasjon dersom tjenesten er mangelfullt utført.

Det skal være en skriftlig kontrakt mellom oppdragsgiver og oppdragstaker. Tjenesten (resultatene) skal primært anvendes av oppdragsgiver til eget formål.»

DET ER VIKTIG Å BEVISSTGJØRE FORSKERE OG STUDENTER OM HVA FORSKNING OG UTDANNING KAN BIDRA TIL AV INNOVASJON I SAMFUNNET.

Universitetet i Oslo satser stort på innovasjon

Universitetet i Oslo (UiO) har som strategisk ambisjon å styrke dialogen med omverdenen og arbeide for at kunnskap tas i bruk. Viserektor Per Morten Sandset presenterer universitetets arbeid med innovasjon.

PER MORTEN SANDESET,
Viserektor for forskning og
innovasjon, Universitetet i Oslo

Posisjonen vår som et ledende europeisk forskningsintensivt breddeuniversitet gir oss gode forutsetninger for å være en drivkraft for innovasjon og verdiskaping i samfunnet rundt oss.

Det gjelder både teknologi- og næringsutvikling for økt konkurransekraft og nyskapende løsninger på samfunnsmessige utfordringer og behov innenfor områder som klima og miljø, helse og velferd, og krig og migrasjon.

Forskere og studenter ved UiO bidrar i stor grad til at kunnskap tas i bruk og til-

fører samfunnet verdi i bred forstand. Samtidig har vi et potensial for å engasjere fagmiljøer ved hele universitetet i innovasjonsaktiviteter i enda større grad enn i dag. For å lykkes med det, har vi utarbeidet en ny handlingsplan for innovasjon for perioden 2024–2030.

Fremragende forskning og faglig bredde som grunnlag for å ta kunnskap i bruk

Kvaliteten og bredden i fagmiljøene våre utgjør et helt sentralt grunnlag for universitetets bidrag til innovasjon og verdiskaping. I Mario Draghis dagsaktuelle rapport til EU-kommisjonen legges det stor vekt på rollen fremragende forskning og verdensledende universiteter spiller i å styrke Europas innovasjons- og konkurransekraft.

UiO kjennetegnes av å ha et stort antall forskningsmiljøer som er fremragende i internasjonal sammenheng, og universitetet er i en ledende posisjon nasjonalt når det gjelder tildelinger fra Forskningsrådet og EU, der forskningskvalitet er det viktigste kriteriet.

I tillegg til å være vertsinstusjon for 10 av 19 aktive Sentre for fremragende forskning (SFF), har vi nær halvparten av alle prosjektene finansiert av Det europeiske forskningsrådet (ERC) i Norge.

Alle UiOs åtte fakulteter har internasjonalt fremragende forskningsmiljøer, og den store faglige bredden vår gir oss særlige forutsetninger for å bidra med de tverrfaglige perspektivene som trengs for å løse de sammensatte samfunnsutfordringene Norge og verden står overfor.

UiO legger til rette for dette blant annet gjennom de tre tverrfaglige satsingene våre – UiO:Demokrati, UiO:Livsvitenskap og UiO:Energi og miljø, som samler forskere på tvers av hele universitetet for å finne løsninger for en bærekraftig samfunnsutvikling.

“Forskere og studenter ved UiO bidrar i stor grad til at kunnskap tas i bruk og tilfører samfunnet verdi i bred forstand”

“I 2022 tok det nåværende rektoratet initiativ til at det skulle utarbeides en ny handlingsplan for innovasjon”

UiOs strategiske satsing på innovasjon og utvidede innovasjonsforståelse

På begynnelsen av 2000-tallet var universitetet opptatt av å utvikle støttestrukturer for kommersialisering av forskning og entreprenørskap. Universitetet etablerte et eget teknologioverføringskontor (TTO) i 2004, og vedtok en politikk for immaterielle rettigheter året etter. Det ble også lagt vekt på å stimulere til samspill med oppstartsmiljøer og næringsliv gjennom UiOs eierskap i Forskningsparken.

I 2013 ble innovasjon satt på agendaen gjennom *Innovasjonsåret ved UiO* og universitetets første handlingsplan for innovasjon. Handlingsplanen gjaldt for perioden 2013–2015, og ble fulgt opp med en fornyet satsing på innovasjon gjennom et *Innovasjonsløft for UiO* med øremerket finansiering fra universitetsstyret.

Prioriterte tiltaksområder i den nye handlingsplanen

I 2022 tok det nåværende rektoratet initiativ til at det skulle utarbeides en ny handlingsplan for innovasjon. Handlingsplanen, som ble publisert i juni i år, legger til grunn UiOs brede innovasjonsforståelse, som handler om at kunnskap utviklet ved universitetet skal komme samfunnet til gode på flere ulike måter.

Handlingsplanen har fem prioriterte tiltaksområder. I tillegg til god styring og oppfølging av arbeidet med å gjennomføre planen, skal det jobbes med økt synliggjøring av eksisterende aktiviteter og ressurser på innovasjonsområdet ved UiO, både internt og eksternt.

Ansatte og studenter skal sikres tilbud om opplæring og støtte som bidrar til kompetanse- og kapasitetsbygging, og støttestrukturer og insentiver for innovasjon ved universitetet skal videreutvikles. Det skal

og virkemidler som gir oss et godt grunnlag for arbeidet med å følge opp handlingsplanen.

I 2010 ble et felles teknologioverføringskontor kalt Inven2 AS etablert i samarbeid med Oslo universitetssykehus, som en videreføring av de to institusjonenes egne TTO-er.

I 2022 ble Veksthuset for verdiskaping etablert som UiOs interne innovasjonsenhet for livsvitenskap, helse og teknologi. Enheten er finansiert av Det medisinske fakultet og Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet med støtte fra UiO sentralt. Veksthusets rolle er å bidra til kulturbygging og rådgivning for å foredle forskningsresultater og ideer til innovasjoner som tas i bruk. Det er nå utviklet et tett samarbeid mellom Veksthuset og Inven2 om idéutvikling og kommersialisering.

Vi deltar aktivt i Kunnskapsbyen i Oslo (Oslo Science City), som er Norges første innovasjonsdistrikt og et hovedgrep i utviklingen av innovasjonsarbeidet ved universitetet.

Det nye Livsvitenskapsbygget som er under oppføring som et felles bygg for fagmiljøer ved UiO og Oslo universitetssykehus, vil ha stor betydning for utviklingen av både Kunnskapsbyen i Oslo og innovasjonsarbeidet ved UiO for øvrig.

Vi har flere støtteordninger for innovative forskere, og lyser i 2024 ut rundt 16 millioner kroner i sentrale midler til interne innovasjonsprosjekter. I tillegg til årlige utlysninger av midler til utvikling av tidlige ideer, har UiO to mentorprogrammer – SPARK Norway og SPARK Samfunnsinnovasjon. Hovedfokus for disse programmene er veiledning av forskere med tanke på kommersialisering eller andre måter å ta forskningsresultatene i bruk på.

På studiesiden finnes det en rekke formelle og ikke-formelle tilbud innenfor innovasjon og entreprenørskap. Et nytt tilbud fra høsten 2024 er innovasjonssertifikatet, som er et 20 studiepoengs studietilbud i innovasjon på bachelornivå. Studiet består av et felles tverrfaglig introduksjonsemne på 10 studiepoeng, samt 10 studiepoeng valgt fra definerte innovasjonsemner som tilbys av ulike fakulteter og sentre. Studentene våre har mulighet til å tilegne seg praktisk erfaring gjennom tilbud som «makerspace», internships og støtte til studentledede innovasjonsprosjekter, og UiO har flere aktive studentforeninger som jobber med innovasjon.

Vi leder også programmet Co-Create, der vi samarbeider med andre universiteter og høyskoler i Oslo om å styrke innovasjonskulturen blant studenter i regionen.

Med andre ord: Universitetet i Oslo har en bred satsing på innovasjon som skal sikre universitetets bidrag til verdiskaping og omstilling i samfunnet.

DET NYE LIVSVITENSKAPSBYGGET TIL UNIVERSITETET I OSLO BLIR OGSÅ ET SENTER FOR INNOVASJON.

Et tiltak i denne satsingen, som skulle sørge for en bred tilnærming til innovasjon, var nedsettelsen av en arbeidsgruppe for sosial innovasjon som leverte rapporten *Et inkluderende innovasjonsløft* i 2018. Rapporten beskriver sosial innovasjon som innovasjon som handler om samfunnsnytte heller enn rendyrket kommersiell verdiskaping. En hovedkonklusjon er at sosial innovasjon – eller samfunnsinnovasjon – ikke bør ha sin egen definisjon, men inngå som en naturlig del av en bred innovasjonsforståelse som fanger opp all innovasjonsaktivitet ved universitetet.

også jobbes med en styrking av UiOs posisjon i økosystemet for innovasjon gjennom å utvikle mer og tettere samarbeid med eksterne partnere innenfor både privat, offentlig og frivillig sektor.

Et viktig premiss for oppfølgingen av handlingsplanen er at det må tas hensyn til at det er stor variasjon i hvordan ulike fagområder ved universitetet bidrar til innovasjon.

Et godt grunnlag for økt innovasjonsinnsats

UiO har gjennom satsingen på innovasjon de siste tre årene utviklet flere støttestrukturer

Slutt på vekst i offentlig FoU-aktivitet?

Med en realnedgang på fire prosent i universitets- og høyskolesektoren og en realnedgang på nesten én prosent i instituttsektoren i 2023, kan man spørre seg om vi ser en ny trend for FoU utført i offentlig sektor.

KRISTOFFER RØRSTAD,
seniorrådgiver, SSB

KAJA WENDT,
seniorrådgiver, SSB

OLE WIIG,
forsker, SSB

Like mye FoU i næringsliv og offentlig sektor

Nye tall fra Statistisk sentralbyrå viser at det i Norge i 2023 ble brukt totalt 95 milliarder kroner på forskning og utviklingsarbeid (FoU). Tallene er endelige for universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren, men foreløpige for næringslivet, som rapporterer endelige tall i februar 2025.

De foreløpige næringslivstallene gir en realvekst på over fire prosent fra 2022 til 2023. Justert for pris- og lønnsvekst gir dette nullvekst for total FoU i Norge.

Utviklingen de senere årene har ført til at det nå utføres like mye FoU i og utenfor næringslivet. Det er første gang siden 2001 at offentlig sektor står for en så lav andel av Norges totale FoU.

Forrige nedgang i offentlig sektor kom under koronapandemien

For FoU utført i offentlig sektor var det en samlet realnedgang på nesten tre prosent i 2023. I offentlig sektor har vi her inkludert både universiteter, høyskoler, helseforetak og hele instituttsektoren (også de næringslivsrettede forskningsinstituttene).

I den siste tiårsperioden har det ellers bare vært realnedgang i offentlig sektors FoU i 2020. Dette året ble kostnader til reiser, kantine, renhold og konferanser betydelig redusert som følge av pandemien, noe som ga en realnedgang i FoU-utgiftene på 3 prosent dette året.

Figur 1 viser at instituttsektoren har hatt lite realvekst i perioden 2013–2023, mens det for universitets- og høyskolesektoren er tegn til en utflating og nedgang fra midten av perioden.

Grunnbevilningen finansierer mindre FoU i universitets- og høyskolesektoren

I den siste tiårsperioden hadde universitets- og høyskolesektoren høy vekst i FoU-utgiftene mellom 2015 og 2017, mens det var

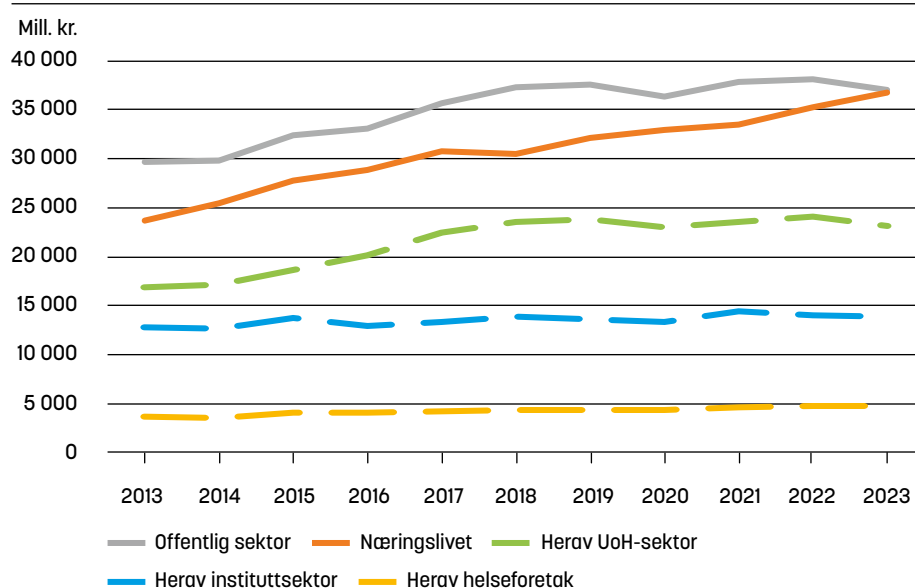
nedgang under pandemien og en klar oppbremsing i FoU-utgiftene med fire prosent realnedgang i 2023.

Finansiering fra grunnbevilgningen utgjør den største finansieringskilden for universi-

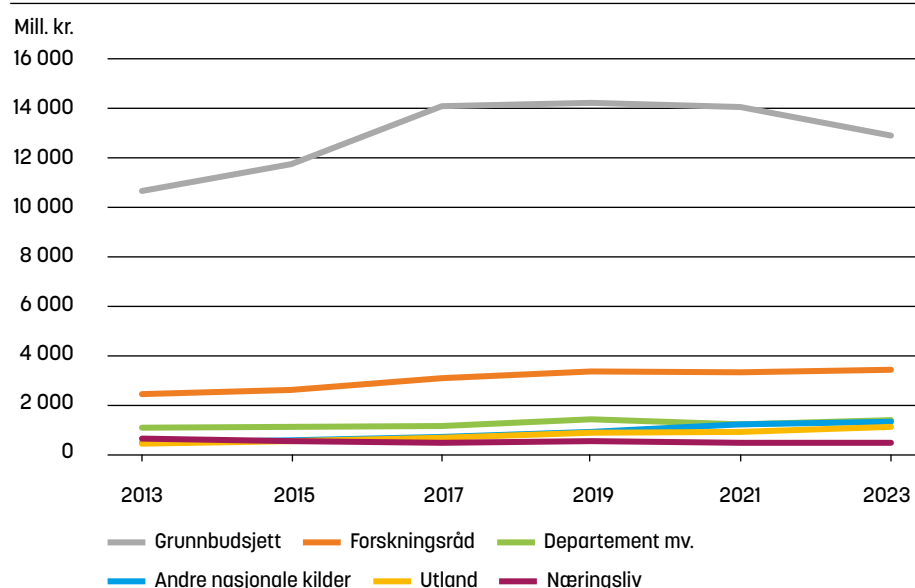
tets- og høyskolesektoren. Andelen grunnbevilgningen utgjør av totale driftsutgifter til FoU, har ligget stabilt på 66 prosent i 2019 og 2021 og gikk ned til 62 prosent i 2023.

Det er nedgangen i finansiering fra

FIGUR 1: FOU-UTGIFTER ETTER SEKTOR. 2013-2023. FASTE 2015-PRISER

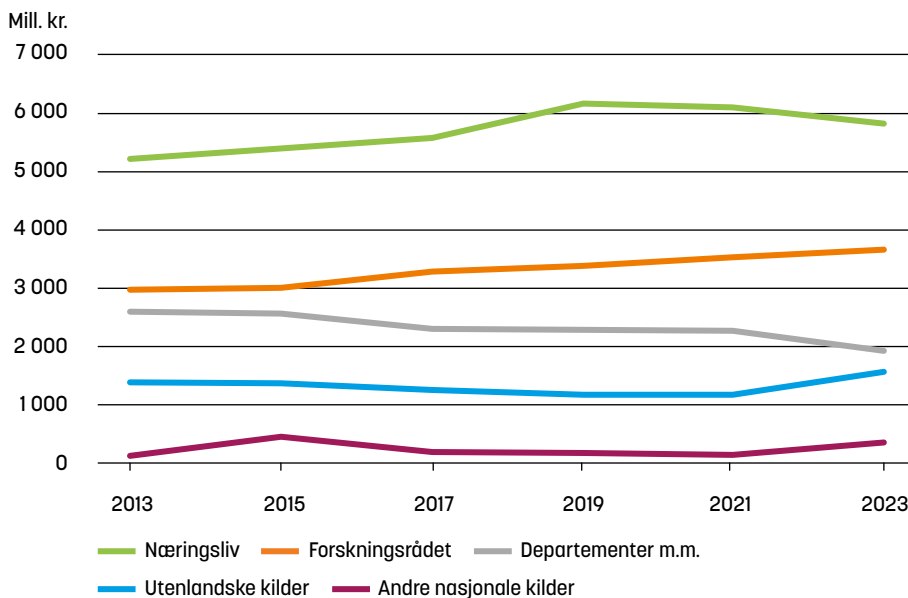

FIGUR 2: DRIFTSUTGIFTER TIL FOU I UNIVERSITETS- OG HØYSKOLESEKTOREN. 2013-2023. FASTE 2015-PRISER.

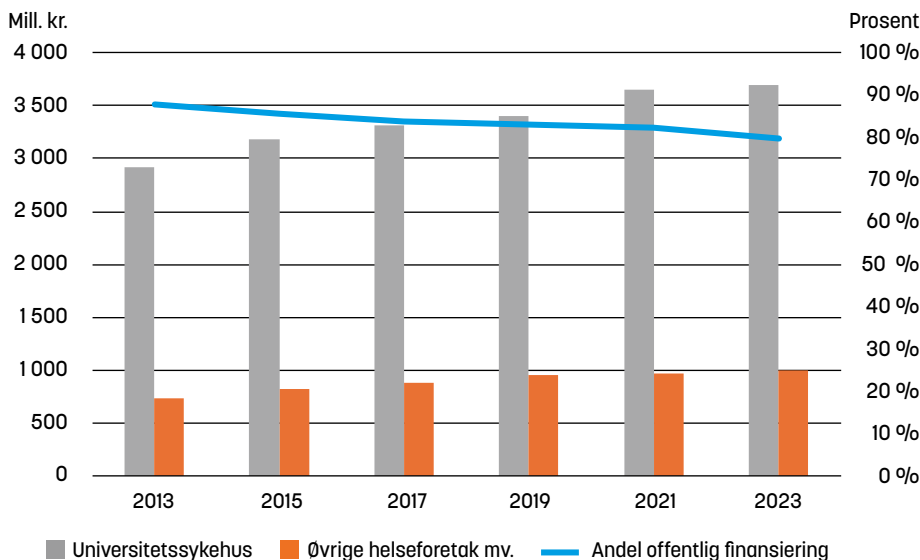

FIGUR 3: DRIFTSUTGIFTER I INSTITUTTSEKTOREN ETTER FINANSIERINGSKILDE. 2013–2023. FASTE 2015-PRISER.

FIGUR 4: DRIFTSUTGIFTER TIL FOU I SPESIALISTHELSETJENESTEN ETTER TYPE INSTITUSJON OG ANDEL OFFENTLIG FINANSIERING (HØYRE AKSE). 2013–2023. FASTE 2015-PRISER.

Kilde alle figurer: SSB, FoU-statistikk

grunnbevilgningen som forklarer nedgangen i driftsutgiftene til FoU for sektoren i 2023. Finansiering fra eksterne kilder vokste, men kompenserte ikke for nedgangen i FoU finansiert over grunnbevilgningen.

Blant eksterne kilder finner vi i 2023 størst realvekst for finansiering fra utlandet, her utgjør finansiering via EUs rammeprogrammer en økende andel. For perioden 2013–2023 totalt er det andre nasjonale kilder som har størst prosentvis vekst.

Stor nedgang i finansiering fra næringslivet i instituttsektoren

Når vi ser nærmere på instituttsektoren, så beløp driftsutgiftene til FoU i denne sektoren seg til 17,1 milliarder kroner i 2023. Det var en økning på 0,7 milliarder fra 2022 og nesten 2 milliarder mer enn i 2021. Likevel har høy prisvekst medført en realnedgang på vel 1 prosent sammenlignet med 2022 og en beskjeden realvekst på under 1 prosent fra 2021.

Instituttsektoren omtales vanligvis ikke som offentlig sektor i sin helhet, men deles inn i næringslivsrettede og offentlig rettede institutter. Sistnevnte gruppe sto for nesten to tredeler av FoU-ressursene. Andelen offentlig finansiering har også vært økende i den siste tiårsperioden, fra å utgjøre 67 prosent i 2013 til 71 prosent i 2023.

Selv om den offentlige finansieringen er litt redusert siden 2021, har den fra 2013 hatt en realvekst på 16 prosent. Det er særlig finansiering fra Forskningsrådet som har bidratt til denne veksten, med en realvekst på 23 prosent i perioden.

FoU-finansieringen fra næringslivet har på sin side hatt en realnedgang på 26 prosent fra 2013. Utenlandsk finansiering har blitt stadig viktigere for mange av instituttene. 11 prosent av finansieringen kom fra utenlandske kilder i 2023, dette er en realvekst på 13 prosent siden 2013.

Nedgang i andelen offentlig finansiering av FoU i spesialisthelsetjenesten

I alt 46 helseforetak rapporterte om ressursbruk til FoU i 2023. Helseforetak brukes i FoU-statistisk sammenheng ofte som en fellesbetegnelse på spesialisthelsetjenesten som omfatter universitetssykehus, andre sykehus organisert som helseforetak og private, ideelle sykehus som har avtale med et regionalt helseforetak.

De seks universitetssykehusene som i FoU-statistikken inngår i universitets- og høyskolesektoren, utførte FoU for vel 4,7 milliarder kroner i 2023. Dette tilsvarte nær 80 prosent av ressursbruken til FoU i spesialisthelsetjenesten i 2023.

Øvrige helseforetak og private, ideelle sykehus som i FoU-statistikken regnes som del av instituttsektoren, utførte FoU for nær 1,3 milliarder kroner, eller 20 prosent av ressursinnsatsen. Denne fordelingen har vært stabil over tid.

Samlet økte FoU-utgiftene i spesialisthelsetjenesten med vel 700 millioner kroner eller 14 prosent fra 2021 til 2023. Figur 4 viser en viss utflating i ressursinnsatsen til FoU ved universitetssykehusene fra 2021 til 2023. Samlet var realveksten i spesialisthelsetjenesten fra 2021 til 2023 1,8 prosent, som er betydelig lavere enn tidligere i perioden fra 2013.

Helseforetakenes FoU-aktivitet finansieres i stor grad over deres grunnbudsjetter. I gjennomsnitt ble 80 prosent av FoU-ressursene finansiert over grunnbudsjettet, inkludert noe midler fra andre offentlige etater. Andelen var noe lavere ved universitetssykehusene (78 prosent) enn ved øvrige helseforetak og private, ideelle sykehus (85 prosent). Andelen har gått noe ned de senere årene, etter å ha ligget på rundt 90 prosent i 2013.

En grundig gjennomgang av den norske studentbevegelsens historie

I sin bok *Pamper og opprørere. Den norske studentbevegelsens historie* går Åsmund Borgen Gjerde svært grundig til verks for å gi oss innblikk i hvordan norske studenter har organisert seg, og hvordan studentpolitikken har endret seg, med hovedvekt på de siste 100 år.

Foto: UB

ASLAUG LOUISE SLETTE,
forsker 2, NIFU

Ni epoker

I denne boka har Gjerde satt seg fore å undersøke de ulike virkemidlene som studentbevegelsen har benyttet for å nå sine mål i årenes løp. Han har valgt å beskrive studentbevegelsens historie i ni epoker.

Gjerde tar oss gjennom studentbevegelsens forhistorie, opprettelsen av Norsk Studentsamband (NSS) i 1936, gjennom andre verdenskrig, kald krig, studentvekst, ulike omorganiseringer og sentrale milepæler, og helt frem til nåtiden.

Den som leser denne boka, får riktignok ikke bare studentbevegelsens historie. Historien flettes sammen med relevante hendelser i norsk utdanningspolitikk, som studentpolitikken har *påvirket* – eller selv har blitt *påvirket av*. Slik sett er boka også en historie om lokalt så vel som nasjonalt studentdemokrati, studentvelferd, parti-politikk og mye mer. Enkelt personer som har bidratt til ulike milepæler, får sitt navn nevnt.

En 28 år gammel idé har blitt bok

I etterordet får vi vite at Gjerde, i sitt arbeid med boka, oppdaget at landstinget i Norsk Studentunion (NSU) allerede i 1996 gjorde et vedtak om å få utgitt en vitenskapelig fremstilling av organisasjonens historie.

Ikke bare er det flott at boka til slutt har blitt utgitt, men det er også interessant å tenke på hvor mye mer av historien som har fått komme med i boka, som en direkte følge av at utgivelsen drøydde noen ekstra år. Ikke minst gjelder dette sammenslåingen av NSU og Studentenes Landsforbund (StL) i 2010, til

det vi i dag kjenner som Norsk studentorganisasjon (NSO).

Nøling om sammenslåing av NSU og StL

Man skulle kanskje tro at det å slå sammen NSU og StL til én stor studentorganisasjon, var et logisk svar på et ønske om å få mer gjennomslag for studentbevegelsen. Så enkelt var det imidlertid ikke.

Sammenslåingsforsøkene preget de to organisasjonene over en lengre periode i ny-

I EN NY BOK TAR ÅSMUND BORGEN GJERDE OSS GJENNOM STUDENTBEVEGELSENS HISTORIE.

nomslag for sin politikk, og kritikerne mente at dette skyldtes at de hadde sprikende krav, fremfor å jobbe sammen mot felles mål.

Et forhandlingsutvalg la frem et forhandlingsresultat i 2007, og ledelsen i begge organisasjoner var tilhengere av sammenslåing. Samtidig var det skepsis blant medlemslagene i begge leirer. Avstemningene

“På en positiv måte får man overblikk over studentbevegelsens historie, jeg vil påstå nærmest ‘år for år’, med rike detaljer som krever grundig kildearbeid”

ere tid, og Gjerde skriver faktisk at omorganisering har vært et av de hyppigste diskusjonstemaene i studentpolitikken helt siden opprettelsen av NSS.

Bakgrunnen for ønsket om sammenslåing av NSU og StL på starten av 2000-tallet, var blant annet endringene i UH-sektoren. Institusjonene ble stadig likere hverandre. En annen grunn var at det ble stadig færre små institusjoner (ikke ulik dagens situasjon i sektoren). NSU og StL organiserte i utgangspunktet ulike typer studenter. NSUs medlemslag befant seg ved universiteter og vitenskapelige høyskoler, mens StLs medlemslag befant seg ved høyskolene.

Et tredje forsøk på sammenslåing, kan vi lese i Gjerdes bok, startet i 2005. Dette ble utløst av misnøye med statsbudsjettene – herunder daværende kunnskapsminister Øystein Djupedals innføring av det berømte «hvileskjæret» i norsk høyere utdanning. Både NSU og StL opplevde manglende gjen-

endte med at NSU stemte *for* sammenslåing, med én stemmes overvekt, mens StL (som hadde strengere flertallskrav i sine vedtekter), stemte *mot*.

Sammenslåing på fjerde forsøk – krevende oppstart

Etter at Stjernø-rapporten kom i 2008, der det ble foreslått ny struktur i høyere utdanning, ble det på nytt aktuelt med sammenslåing. NSU hadde i samme periode økonomiske problemer. Gjerde påpeker at det også kan ha vært med på å styrke ønsket om å få til sammenslåing.

Denne gangen ble det flertall i begge organisasjoner, og den 1. juli 2010 var den nye, felles studentorganisasjonen på plass (NSO). Gitt hvor lite detaljert Gjerde beskriver dette fjerde forsøket, kan man anta at tiden var (over-)moden for sammenslåing.

Han bruker derimot en del plass på å beskrive NSOs startvansker. NSO ble kritisert for sin politikk (eller påstått mangel på sådan), pengebruk og manglende synlighet. Gjerde kryssjekker denne sistnevnte påstanden med avisartikler fra Nasjonalbiblioteket, og finner at det kan ha vært en rimelig grunn for påstanden. Der NSU og StL i 2009

“I denne boka har Gjerde satt seg fore å undersøke de ulike virkemidlene som studentbevegelsen har benyttet for å nå sine mål i årenes løp”

DAVÆRENDE LEDER AV NORSK STUDENTORGANISASJON OLA MAGNUSSEN RYDJE, ETTER BUDSJETTFORHANDLINGENE PÅ STORTINGET 2013.

(siste år hver for seg) var nevnt i henholdsvis 400 og 308 utgaver av norske aviser, var NSO i 2011 (sitt første, fulle sammenslåtte år) nevnt i 205 utgaver. Det er riktignok ikke uproblematisk å telle på denne måten, påpeker Gjerde. Med inntoget av sosiale medier og nettavisen *Khrono*, samt at kun én, og ikke to organisasjoner omtaler samme sak, kompliseres bildet.

NSO preget av manglende gjennomslag

Etter hvert gikk det bedre, og NSO-leder for perioden 2013–2014, Ola Rydje, sa at vinden snudde på dette tidspunktet. Den gikk nå i studentenes favør. Som Gjerde påpeker, gjorde konsolideringen til et felles NSO at organiseringsspørsmålene kom noe mer i bakgrunnen.

Spørsmålet som likevel gjenstår, ifølge Gjerde, er om sammenslåingen førte til bedre gjennomslag. Han påpeker at det har vært et dynamisk forhold mellom opprør og moderate arbeidsformer, men at de siste tiårenes vellykkede strategier og effektive lobbyisme, har ført til at politikerne ikke er særlig lydhøre, fordi de ikke oppfatter studentbevegelsen

som noen reell trussel. Gjerde spør om veteranene fra studentopprøret i 1993 har rett i at et opprør er eneste virkemiddel for å få gjennomslag for studentpolitiske krav.

Dette retoriske spørsmålet blir naturligvis hengende i luften, men er nok et interessant spørsmål for nåtidens studentpolitikere, all den tid studiestøtten for mange ikke strekker til, og det er en tydelig mangel på studentboliger i enkelte deler av landet.

Studentbevegelsen «år for år»

I løpet av de seneste årene har vi blitt vant til å se Hurtigrutas seilas, så vel som ribbesteking, «minutt for minutt». Det er noe fint med sakte-TV. Det forteller en historie i sakte fart, der hver enkelt detalj kan komme frem. Samtidig er det mulig å gå litt til og fra, uten at det forstyrrer den lange fortellingen. Akkurat slik tenker jeg man kan betrakte eller angripe Gjerdens bok.

På en positiv måte får man overblikk over studentbevegelsens historie, jeg vil påstå nærmest «år for år», med rike detaljer som krever grundig kildearbeid. Med sine godt over 500 sider er boka lang, og teksten

ÅSMUND BORGEN GJERDE:
PAMPER OG OPPRØRERE.
FAGBOKFORLAGET 2024
ISBN: 9788245049282

er informasjonsrik og faktabasert. Det er av stor historisk verdi at boka har blitt så detaljrik som den er.

Samtidig går boka seg nesten vill i alle detaljene – og enkelte steder er det nesten så man faller av den store, lange fortellingen. Som tidligere studentpolitiker i NSU, må jeg få si at det var gøy å lese om hendelser jeg selv har opplevd. Denne boka er nok derfor særlig en fulltreffer for alle studentbevegelsens pamper og opprørere der ute!

Få Forskningspolitikk gratis tilsendt i posten!

Følg forsknings- og innovasjonspolitikken i det nordiske fagbladet Forskningspolitikk!

Få den trykte utgaven tilsendt gratis i posten!

Gå til www.fpol.no/abonner og legg inn navn og adresse i det første skjemaet på siden. På den samme siden finner du også et felt for vårt elektroniske nyhetsbrev.

Følg Forskningspolitikk på fpol.no

På www.fpol.no, legger vi ut alle våre artikler, samt PDF-er av samtlige utgaver av bladet.

Følg Forskningspolitikk i sosiale medier

Du kan følge oss i sosiale medier, der vi legger ut relevante nyheter og artikler fra både Forskningspolitikk og andre medier.

Twitter: @fpolitikk,

Facebook: @forskningspolitikk,

LinkedIn: @forskningspolitikk

Mastodon: @Forskningspolitikk@mastodon.social

Følg Forskningspolitikks podcast!

Forskningspolitikk har også sin egen podcast, der vi med ujevne mellomrom snakker med eksperter og interessenter om forskning, høyere utdanning og innovasjon. Gå til fpol.no/podcast

Foto: Milan Markovic

Bedre tekst for bedre læring

PER M. KOCH,
Forskningspolitikk

Mange av oss skriver mye i jobben. Vi glemmer lett at mange av leserne våre har utfordringer med lesing. Noen har dysleksi, noen har norsk som andrespråk. Lesing kan også være utfordrende for folk med autismespekterdiagnoser og ADHD og andre konsentrasjonsvansker. Lovisenberg diakonale høgskole har et prosjekt kalt Bedre tekst for bedre læring. Det er produsert med støtte fra HK-dir.

I prosjektet har høgskolen sett på hvilke konkrete utfordringer studenter i disse målgruppene har med lesing. Prosjektmedarbeiderne har snakket med studenter og eksperter. Ekspertsamtalene har blitt til en podkastserie, med seks samtaler på 20–30 minutter. Alle episodene presenterer konkrete råd for hvordan man kan skrive tekster som er lette å lese. Det er også episoder som ser på hvordan kunstig intelligens kan støtte opp under skrivning og lesing.

Mer her: <https://ldh.no/om-ldh/podcast>